

Olennaisuuden määrittäminen ja sen tärkeys tilintarkastustyössä

Viiu Riipinen

2023 Laurea

Laurea-ammattikorkeakoulu

Olennaisuuden määrittäminen ja sen tärkeys tilintarkastustyössä

Viiu Riipinen
Liiketalouden koulutusohjelma
Opinnäytetyö
Toukokuu, 2023

Viiu Riipinen

Olennaisuuden määrittäminen ja sen tärkeys tilintarkastustyössä

Vuosi 2023 Sivumäärä 42

Tilintarkastuksessa annetaan kohtuullinen varmuus yhtiöiden ja yhteisöjen tilinpäätöksistä. Kohtuullisella varmuudella tarkoitetaan, että tilinpäätös on olennaisesti oikein. Olennaisen oikeellisuuden tilintarkastaja saa laskemalla tarkastustyölle rahamääräiset rajat kokonaisolennaisuudelle, tarkastusolennaisuudelle ja mitättömälle virheelle. Näiden rajojen määrittäminen vaatii tilintarkastajalta ammatillista harkintaa, johon tällä opinnäytetyöllä haluttiin saada selvyys. Opinnäytetyössä on kaksi päätutkimuskysymystä, jotka keskittyvät olennaisuuden määrittämiseen ja mihin se perustuu ja sen tärkeyteen. Lisäksi yksi alatutkimuskysymys avaa virheen mahdollisuutta olennaisuuslaskelmassa.

Selvittämiseen käytettiin tilintarkastusyhteisö X:n tilintarkastusasiantuntijoita, joita haastateltiin Teams-palvelun välityksellä. Haastattelujen kautta saatiin selville selkeät rajat kokonaisolennaisuuden, tarkastusolennaisuuden ja mitättömän virheen määrittämiseen ja mitä kaikkea tulee ottaa huomioon, jotta olennaisuuslaskelman voi tehdä. Haastattelujen kautta ilmeni, että haastateltavat pitävät olennaisuutta todella tärkeänä osana tilintarkastusta, mutta eivät nähneet virheen mahdollisuutta laskelmassa kovinkaan mahdollisena.

Haastattelujen kautta saatiin hyvin selkeä näkemys, miten tilintarkastusasiantuntijat tilintarkastusyhteisössä X määrittelee olennaisuuden ja miten tärkeänä he sitä pitävät. Tutkimusta voi jatkaa muihin tilintarkastusyhteisöihin, jotta saadaan laajempi ymmärrys erikokoisien tilintarkastusyhteisöjen olennaisuuden määrittämisestä. Lisäksi tutkimusta voi jatkaa vastuullisuusraportoinnin puolelle, jossa olennaisuus tulee määrittää, mutta käytössä on rahamäärien sijaan päästöjen määrät.

Opinnäytetyössä käytettiin laajasti kirjallisia lähteitä, niin suomenkielisiä kuin englanninkielisiä. ISA-standardit olivat suuressa käytössä, johtuen aiheesta, sillä tilintarkastajan työhön kuuluu tilintarkastusstandardien noudattaminen. Lisäksi sähköisiä lähteitä käytettiin, niin FRC:n tutkimusta, kuin tilintarkastustiedekunnan tutkimusta olennaisuudesta.

Asiasanat: olennaisuus, tilintarkastaja, tilintarkastusstandardit, tilintarkastus

Viiu Riipinen

The importance of Materiality in Audit and how to determine it

Year	2023	Pages	42
------	------	-------	----

In auditing, reasonable assurance is given regarding the financial statements of companies and organizations. Reasonable assurance means that the financial statements are materially correct. The auditor determines materiality by setting monetary thresholds for overall materiality, performance materiality, and clearly trivial misstatements. Determining these thresholds requires professional judgment on the part of the auditor, which is the focus of this thesis. The two main research questions of the thesis are to investigate how materiality is determined and based on what factors and the auditor's perception of the importance of materiality, while the one sub-question explores the auditor's perception of the possibility of errors in materiality calculations.

To address these questions, audit experts from Audit Firm X were interviewed via the Teams platform. Through the interviews, clear thresholds for overall materiality, performance materiality, and clearly trivial misstatements were identified, as well as the factors that need to be considered when making materiality calculations. The interviews revealed that the interviewees consider materiality to be a crucial part of auditing, but do not see the possibility of error in materiality calculations as very likely.

The interviews provided a clear understanding of how Audit Firm X's audit experts define materiality and how important they perceive it to be. Further research could explore materiality determination in other audit firms to gain a broader understanding of how materiality is determined across firms of different sizes. Additionally, research could be conducted on the topic of sustainability reporting, where materiality must be determined based on emissions rather than monetary amounts.

The thesis extensively uses both Finnish and English literature sources, with a heavy emphasis on ISA standards due to the topic's relevance, as adherence to auditing standards is part of the auditor's job. Electronic sources, such as research by the FRC and the auditing faculty, were also used.

Keywords: materiality, auditors, auditing, auditing standards

Sisällys

1	Johdanto	7
2	Tilintarkastustavoite	8
2.1	Tilintarkastusriski ja olennaisuus	9
2.1.1	Tilintarkastuksen riskien hallinta	10
2.1.2	Riskianalyysi ja kontrollitestausta.....	11
2.2	Tilintarkastuksessa annettavat raportit	11
2.2.1	Tilintarkastajan lausunto	12
2.2.2	Olennaisen virheellisyyden maininta lausunnossa	12
3	Olennaisuuden määritelmä	13
3.1	Olennaisuuden laskeminen ja dokumentointi	14
3.1.1	1) Tilinpäätökselle määritetty kokonaisolennaisuus;.....	14
3.1.2	2) Eräkohtainen olennaisuus, jos tämä on tarpeen;.....	17
3.1.3	3) Tarkastustyössä käytettävä olennaisuus;	17
3.1.4	Kohtien 1) -3) tehdyt tarkastukset tarkastuksen edetessä.	18
3.1.5	Mitätön virhe olennaisuuslaskelmassa.....	18
3.2	Olennaisuus tilintarkastuksen eri vaiheissa	19
3.2.1	Analyyttinen tarkastustapa	21
3.2.2	Otostarkastus aineistotarkastustoimenpiteenä	21
4	Tutkimuksen toteutus.....	22
4.1	Tutkimusmenetelmän valinta	23
4.2	Tutkimuskysymykset	23
4.3	Tutkimusmenetelmän toteutus	24
4.4	Tutkimuksen pätevyys ja luotettavuus.....	25
5	Tutkimuksen tulokset ja tulkinta	26
6	Johtopäätökset.....	36
	Lähteet	38
	Kuviot.....	40
	Taulukot.....	40
	Liitteet	41

1 Johdanto

Tilintarkastus on tärkeä osa yritystoiminnan läpinäkyvyyttä, sillä tilintarkastajat tarkastavat yhtiöiden ja yhteisöjen tilinpäätökset. Tilinpäätöksiä ei kuulu tarkastaa täysin, vaan tilinpäätöksen tulee antaa oikea ja riittävä kuva eli tilinpäätöksen tulee olla olennaisesti oikein. Täten tilintarkastustyö tehdään niin, että tilinpäätös tarkastetaan olennaisella tasolla. Olennaisuudella tarkoitetaan sellaista rahamäärää, jonka voisi kohtuudella olettaa vaikuttavan tilinpäätöksen käyttäjän mielipiteeseen. Olennaisuus koostuu olennaisuuslaskelmasta, joka sisältää kokonaisolennaisuuden, tarkastusolennaisuuden ja mitättömän virheen. Laskelmaan käytetään tarkastuksen ympäri. Olennaisuuslaskelmassa oleva kokonaisolennaisuus edustaa sitä rahamäärää, jota olennaisuus tarkoittaa.

Mielenkiinto olennaisuutta kohtaan sekä halu tutkia sitä tarkemmin syntyikin juuri olennaisuuden merkittävästä roolista tilintarkastuksen kokonaisuudessa. Tämän opinnäytetyön tarkoituksena on selvittää (1) miten tilintarkastajat määrittelevät olennaisuuslaskelman olennaisuusrajat ja mihin se perustuu tilintarkastusyhteisössä X, (2) pitävätkö tilintarkastajat virhettä mahdollisena olennaisuuslaskelmassa ja (3) miten tärkeänä tilintarkastajat pitävät olennaisuutta tilintarkastustyössä.

Tutkimusta lähestyttiin ensin avaamalla tilintarkastustyötä, kuten tavoitteita, riskejä ja raportteja, joita tilintarkastuksen aikana ja jälkeen annetaan. On hyvä ensin ymmärtää olennaisuuden taustatekijöitä, ennen kuin itse olennaisuutta lähdetään avaamaan. Näin saadaan parempi ymmärrys olennaisuuden tärkeydestä ja kuinka paljon se vaikuttaa itse tilintarkastustyöhön.

Tästä siirrytään olennaisuuden määritelmään, sen määrittämiseen ja kuinka olennaisuus näkyy tilintarkastustyössä. Luvuissa paneudutaan standardien ja lakien näkemykseen olennaisuudesta ja minkälaiset rajat standardit antavat. Standardit olennaisuudesta antavat vain raja-arvot, mutta nämä ovat hyvä ymmärtää ennen kuin itse tutkimusta aletaan selvittämään tutkimusmenetelmän kautta.

Tutkimus on laadullinen tutkimus, joten tutkimusmenetelmänä oli haastattelu. Haastattelut tehtiin tilintarkastusyhteisössä X ja haastateltavina oli viisi tilintarkastajaa tai tilintarkastajan avustajaa, joiden haastattelutulokset selvitettiin luvussa 5. Haastattelut auttoivat ymmärtämään tilintarkastajien näkemystä olennaisuuteen ja sen määrittämiseen. Vastauksien pohjalta rakennettiin esimerkki olennaisuuslaskelmasta, joka helpottaa olennaisuuden ymmärtämistä entisestään.

Lähteinä käytettiin useita kirjallisuuden lähteitä sekä useita sähköisiä lähteitä. Lähteistä mainittakoon, päällähteinä olivat Soile Tomperin tilintarkastus - normeista käytäntöön -kirja ja tilintarkastusstandardit. Muutamaa englanninkielistä lähettä käytettiin pohjustamaan standardeja tai hankkimaan lisäymmärrystä, standardien rinnalla.

2 Tilintarkastustavoite

Tilintarkastajat tarjoavat omia palveluitaan yhtiöille ja yhteisöille, jotka lainvaatimana, yhtiöjärjestyksen tai mahdollisen läpinäkyvyyden tähden haluavat, että heidän tilinpäätöksensä tarkastetaan riippumattoman kolmannen osapuolen puolesta (Tomperi 2018, 15). Euroopan Unioni on vaatinut pörssiyritysten, pankkien, luottolaitosten ja vakuutusyhtiöiden tilinpäätösten tarkastettavan tilintarkastajan toimesta, sillä nämä yhtiöt ovat yhteisön kannalta merkittäviä yhtiöitä (Euroopan komissio 2023).

Tilintarkastajan tilinpäätöstarkastuksen tavoitteena on varmistua tilinpäätöksen oikeellisuudesta. Oikeellisuudella tarkoitetaan, että tilinpäätöksessä ei ole olennaista rahamääräistä virheellisyyttä, joka voisi vaikuttaa tilinpäätöksen käyttäjän mielipiteisiin. Tilintarkastaja varmistaa myös onko tilinpäätös tehty noudattaen lakisääteisiä vaatimuksia. Lakisääteiset vaatimukset Suomessa ovat kirjapitolaki ja kirjanpitoasetus, jotka määrittävät mitä tilinpäätöksessä kuuluu olla ja miten ne tulee ilmoittaa. Tilintarkastus lisää sidosryhmien luottamusta tilinpäätöstietoihin. (Tomperi 2018, 11-12.)

Tarkastuksen jälkeen tilintarkastaja antaa joko vakiomuotoisen tai mukautetun lausunnon riippuen onko tarpeellisen tilintarkastusevidenssin saamisen aikana löytynyt olennaista virheellisyyttä tilinpäätöksestä. Tilintarkastusevidenssin määrän ja laadun tarpeellisuus on tilintarkastajasta itsestään kiinni, kuitenkin jokainen lausunto tulee perustella ja mitä enemmän, ja mitä laadukkaampaa tilintarkastusevidenssi on ollut, sen perusteellisempi lausunto on. Tilintarkastusevidenssillä myös vähennetään tilintarkastusriskiä olennaisuuden kanssa. Tilintarkastusevidenssillä tarkoitetaan siis sitä näyttöä, jota tilintarkastaja saa tarkastuksen aikana ja jonka perusteella tilintarkastaja antaa tilintarkastuskertomuksen. (Tomperi 2018, 11-12, 31.) Kertomukseen palataan tarkemmin luvussa 2.2.

Tavoitteiden saavuttamiseksi tilintarkastajan tulee noudattaa lainsäädäntöä ja tilintarkastusstandardeja, joita kutustaan ISA-standardiksi (International Standards on Auditing). ISA-standardit ovat tilintarkastuksen eri vaiheisiin annettuja standardeja, jotka ohjaavat tilintarkastajia. Viranomaisvalvonta varmistaa laaduntarkastuksilla, että Suomen tilintarkastajat noudattavat ISA-standardeja. Viranomaisvalvonta tapahtuu patentti- ja rekisteriviranomaisen tilintarkastusvalvonnan kautta. (Tomperi 2018, 23.)

Tilintarkastusvalvonta kouluttaa, järjestää ja myöntää tilintarkastajille tutkintoja. Tilintarkastaja on tilintarkastuslain mukaan henkilö, jolla on vähintään tilintarkastuksen perustutkinto eli HT, kuitenkin yhteisössä tulee olla vähintään yksi tilintarkastaja, jolla on myös erikoistumistutkinto KHT (tilintarkastusalan erikoistumistutkinto) tai JHT (julkishallinnon ja -talousalan tilintarkastuksen erikoistumistutkinto). Tilintarkastajaksi voi täten lainsäädännön näkökulmasta kutsua henkilöä, jolla on vähintään tilintarkastuksen perustutkinto. (Tomperi 2019, 17-19.)

2.1 Tilintarkastusriski ja olennaisuus

Olennaisuus on sellainen rahamäärä, jonka voisi yksin tai yhdessä olettaa vaikuttavan tilinpäätöksen käyttäjän mielipiteeseen (IFAC 2020). Olennaisuusrajan tarkka määrittäminen ja sen hyödyntäminen tilintarkastuksen eri vaiheissa vähentää tilintarkastusriskiä tilinpäätöksessä.

Tilintarkastuksen tilintarkastusriski on riski siitä, että tilintarkastaja antaa vakiomuotoisen tilintarkastuskertomuksen, vaikka tilinpäätös olisi olennaisesti virheellinen. Vakiomuotoisessa tilintarkastuskertomuksessa tilintarkastaja antaa lausunnon, jossa tilintarkastaja esittää, että tilinpäätös antaa oikean ja riittävän kuvan yhtiön tuloksesta. Tilintarkastuksen tavoitteena ei ikinä ole täydellinen varmuus tilinpäätöksestä. Tilintarkastaja antaa lausunnon täten kohtuullisesta oikeellisuudesta tilinpäätöksestä. Kohtuullinen varmuus on korkea varmuustaso, ei ehdoton varmuus. (Tomperi 2018, 8, 33-34.)

Tilintarkastusriskin voi jakaa kahteen osaan eli olennaisen virheen tai olennaisen puutteen riskiin ja havaitsemisriskiin. Olennaisen virheen ja puutteen riski liittyy joko toimintariskiin, eli riskiin, jossa kirjanpito on liian monimutkaista liiketapahtumien lajissa, tilin saldossa tai tilinpäätöksessä esitettävässä tiedossa, jonka takia virhe näissä voi olla mahdollinen. Yleisesti, mitä monimutkaisempi kirjanpidon toiminto tai laskukaava on, sitä suurempi mahdollisuus toimintariskille on. Toinen mahdollinen on kontrolliriksi, jossa yrityksen kontrollit eivät havaitse tai löydä ja korjaa mahdollisimman nopeasti jotakin liiketapahtumien lajin, tilin saldon tai tilinpäätöksessä esitettävän tiedon virheellisyyttä, joka yksin tai yhdessä voivat aiheuttaa olennaisen virheellisyyden tilinpäätökseen. (Horsmanheimo, P & Steiner, M 2017, 239; IFAC 2020, 356, 357)

Havaitsemisriksi liittyy itse tilintarkastajan mahdollisuuteen havaita virhe joko yksin tai yhdessä hänen suunnittelemissaan toimenpiteistä huolimatta. Tarkastussuunnitelmalla tilintarkastajan tulee alentaa havaitsemisriski hyväksyttävälle tasolle. Tilintarkastajan ei ole tarkoitus koskaan havaita kaikkia virheellisyyksiä tai väärinkäytöksiä tilinpäätöksessä tai tarkastaa tilinpäätöstä sadan prosentin tarkkuudella. Hänen tulee varmistua siitä, ettei tilinpäätös sisällä väärinkäytöksestä tai virheestä johtuvaa olennaista virheellisyyttä eli saada kohtuullinen varmuus tilinpäätöksestä. (Horsmanheimo, P & Steiner, M 2017, 239)

Olellaisen virheen ja puutteen riski on täten yhtiön vastuulla. Yhtiön tulee varmistaa, ettei heillä ole liian monimutkaista kirjanpitoa ja että heidän kontrollinsa toimivat olellaisen virheellisuuden ja väärinkäytön estämiseksi. Havaitsemisriski on vain tilintarkastajan vastuulla. Tilintarkastajan tulee pystyä havaitsemaan olellaiset rahamääräiset virheellisuudet, joiden voidaan kohtuudella olettaa vaikuttavan tilinpäätöksen käyttäjien mielipiteisiin. (Braithwaite, Gazzaway, Colson & Ramamoorti 2010, 209-210.)

Tilintarkastuksessa ei voida koskaan poistaa havaitsemisriskiä. Tämä johtuu siitä, että tilintarkastajan ei tarvitse tai kuulu tarkastaa koko tilinpäätöstä, jolloin virheitä tai väärinkäytöksiä tilinpäätöksessä voi olla. Toisaalta hänen tulee rakentaa tarkastus niin, että saadun tilintarkastusevidenssin myötä olellaiset virheellisuudet, johtuvat ne sitten virheistä tai väärinkäytöksistä, löytyvät tarkastuksen aikana. (Horsmanheimo, P & Steiner, M 2017, 235-239.)

2.1.1 Tilintarkastuksen riskien hallinta

Havaitsemisriskin alentamiseen kuuluu tarkka tilintarkastuksen suunnittelu. Suunnittelu käsittelee tilintarkastuksen laajuuden, luonteen ja ajoituksen. Tilintarkastussuunnitelmassa on tarkoituksena tehdä suunnitelma tilintarkastustoimenpiteistä tilinpäätöksellä, josta on tehty kokonaisstrategian luomisessa alustava suunnitelma, jossa tilintarkastaja on arvioinut tekijät, johon tarkastus kohdistetaan. Tekijät ovat liiketapahtumien lajeja, tilin saldoja tai tilinpäätöksessä esitettäviä tietoja, kuten liikevaihto, sijoitukset tai tuloverot. (Horsmanheimo, P & Steiner, M 2017, 235-239.)

Kokonaisstrategia, jota käsitellään enemmän luvussa 3.2, tehdään ennen tilintarkastuksen suunnittelua, eli ensimmäistä vaihetta tilintarkastuksessa. Tässä tilintarkastaja ammatillisella pätevyydellä ja mahdollisella aikaisemmalla kokemuksella tarkastettavasta yhtiöstä kohdistaa tietyille liiketapahtumien lajeille, tilin saldolle tai tilinpäätöksessä esitettävälle tiedolle korkeamman olellaisen virheellisuuden riskin, jos se on tarpeen. (Horsmanheimo, P & Steiner, M 2017, 235-239.)

Tilintarkastuksen vaiheet ovat yleisimmin suunnittelu, tilikauden aikainen tarkastus ja tilikauden jälkeinen tarkastus. Tilintarkastuksen suunnittelemisessa tulee miettiä tilintarkastuksen laajuus, luonne ja ajoitus. Nämä toimenpiteet näkyvät seuraavasti: miten laajasti tilintarkastus tehdään, miten tilintarkastus tehdään ja mikä ajankohta tilintarkastuksella on. Tilintarkastajan tulee miettiä toimenpiteet tilintarkastuksen näkökulmasta, kuitenkin myös tiimin näkökulmasta. Tilintarkastajan tulee tehdä suunnitelma, jossa määritetään, kuinka usein tiimillä on tapaamisia. Mitä useammin yhteydenpitoa on ja mitä tarkemmin työnjälkeä tarkastetaan sen korkeampi olellaisen virheellisuuden riskin mahdollisuus tarkastettavissa liiketapahtumien lajeissa, tilin saldoissa tai tilinpäätöksessä esitettävässä tiedossa mahdollisesti on. (Horsmanheimo, P & Steiner, M 2017, 239.)

2.1.2 Riskianalyysi ja kontrollitestaust

Tilintarkastuksen suunnitteluvaiheeseen kuuluu myös tarkastuksen riskianalyysin teko sekä kontrollitestaukset. Kontrollitestauksessa testataan, toimiiko yhtiön kontrolli oikealla tavalla. Esimerkiksi ostolaskukontrollin tulisi toimia niin, että ennen kuin se liikkuu kirjanpitoon, jonkun muun kuin itse ostolaskun tekijän, tulee hyväksyä se. Tässä on hyvä muistaa, että on täysin yrityksestä kiinni, minkälaiset kontrollit heillä on käytössään. (Horsmanheimo, P & Steiner, M 2017, 241.)

Riskit tarkastuksessa ovat useimmiten lower, higher ja significant. Mikä riskitaso liiketapahtuman lajille, tilin saldolle ja tilinpäätöksessä esitettävälle tiedolle annetaan voi vaikuttaa aikaisempi virheellisyys, kontrollin heikkous (aikaisempi esimerkki, jossa esimerkiksi laskun voisi hyväksyä tekijä) tai kohteen riskisyys eli kuinka todennäköistä on, että kyseisessä kohteessa voisi olla väärinkäytös tai virheellisyys. Korkeariskinen kohde on esimerkiksi yhtiön pankkitili, sillä raha on likvidissä muodossa ja alttiina väärinkäytökselle. (Horsmanheimo, P & Steiner, M 2017, 241; Riistama 1999, 91.)

2.2 Tilintarkastuksessa annettavat raportit

Tilintarkastajan velvollisuutena on raportoida tarkastuksen aikana ilmi tulleista olennaisista virheellisyyksistä, suosituksista tai korjaus- ja parannusehdotuksista. Lisäksi, kun tilintarkastus on saatu päätökseen, tulee tilintarkastajan antaa tilintarkastuskertomus ja tilinpäätösmerkintä, jossa mahdollinen olennainen virheellisyys mainitaan. Raportit, jotka tilintarkastuksen aikana ja sen päätyttyä annetaan ovat tilinpäätösmerkintä, tilintarkastuskertomus, tilintarkastuspöytäkirja & tilintarkastusmuistio ja merkittävän yhtiölle lisäraportti. (Tomperi 2018, 139.)

Lisäraportti annetaan yhtiöille, jotka ovat kirjanpitolainsäädännön mukaan yleisen edun kannalta merkittävä yhteisö. Lisäraportti laaditaan tarkastusvaliokunnalle tai hallitukselle tilintarkastusasetuksen 11 mukaan. Lisäraportissa tulee sisällyttää tilintarkastuksen johtopäätökset. Raportti tulee luovuttaa yhtiön hallitukselle kaksi viikkoa ennen yhtiökokousta, jossa tilinpäätös vahvistetaan. (Tomperi 2018, 137; PRH 2021.)

Tilintarkastusmuistio on vapaamuotoinen ja tilintarkastajan harkinnanvarainen raportti, jota ei laillisesta näkökulmasta ole pakollista tehdä. Muistiossa voi ilmoittaa havainnoista ja suosituksista, kuitenkin muistio tulee erottaa selkeästi tilintarkastuspöytäkirjasta, sillä pöytäkirja on tietyissä tapauksissa lainedellyttämä. Vähemmän merkityksellisistä havainnoista, korjaus- ja parannusehdotuksista voi useimmissa tapauksissa ilmoittaa yhtiön johdolle ja henkilökunnalle suullisesti. (Tomperi 2018, 139.)

Tilintarkastuspöytäkirja on lainedellyttämä tietyissä tapauksissa. Näitä ovat, kun havainnot tai korjaus- tai parannusehdotukset eivät ole vielä niin vakavia, että ne mainittaisiin tilintarkastuskertomuksessa tai lisäraportissa. Pöytäkirjan voi antaa ennen tilinpäätöstarkastusta eli tilikauden aikana tai tilinpäätöstarkastuksen aikana. Kuitenkin, jos pöytäkirjassa mainittuja huomautuksia ei ole korjattu ennen tilintarkastuskertomuksen antamista, voi havainnot muuttua sen verran vakaviksi, että ne mainitaan kertomuksessa. (Tomperi 2018, 136-138.)

Tilintarkastuslaissa (1141/2015) tilintarkastuskertomus on tilinpäätöksen tarkastamisen jälkeen annettava raportti, joka on määrämuotoinen. Kertomukseen tulee sisällyttää lain mukaan tilintarkastajan toimipaikka, tarkastettava tilinpäätös, tilinpäätöksessä noudatetut tilinpäätössäännöt ja tilintarkastuksessa noudatetut tilintarkastusstandardit.

2.2.1 Tilintarkastajan lausunto

Yllä mainittujen tietojen lisäksi tilintarkastuskertomuksessa tulee ilmoittaa lausunto. Lausuntoja on kahdenlaisia: vakiomuotoinen ja mukautettu. Vakiomuotoisessa lausunnossa annetaan lausunto siitä, että tilinpäätös on olennaisesti oikein, kun taas mukautettuja on monenlaisia. Mukautetussa voidaan antaa varauman sisältävät lausunto, kielteinen lausunto tai olla antamatta lausuntoa. Minkälaisen mukautetun lausunnon tilintarkastaja antaa, riippuu tilinpäätöksessä löytyvän virheen olennaisuudesta ja kuinka laajalle virheellisyys vaikuttaa. (Tomperi 2018, 128-132.)

Mukautettuja tilintarkastuskertomuksien lisäksi, jos tilintarkastaja huomaa, että johtoportaahan henkilö tai hallituksen jäsen on syyllistynyt laiminlyöntiin, tulee tilintarkastajan antaa huomautus. Tulee kuitenkin muistaa, että huomautus tulee antaa vain merkellisistä ja olennaisista laiminlyönneistä. (Tomperi 2018, 135.)

2.2.2 Olennaisen virheellisuuden maininta lausunnossa

Varauman sisältävä lausunto antaa nimensä mukaan varauman, niiltä osin, että tilinpäätöksestä on löytenyt havainto, joka on olennainen. Olennainen virhe vaikuttaa, kuitenkin vain kyseiseen kohtaan tilinpäätöksessä. Varauman sisältävä lausunto antaa oikean ja riittävän kuvan tilinpäätöksestä, kuitenkin pois lukien kohtaa, josta varauma on annettu. Olennainen virhe tällaisessa lausunnossa ei saa vaikuttaa muihin kohtiin tilinpäätöksessä. (Tomperi 2018, 131.)

Kun tilinpäätöksestä löytyy olennainen virhe, jotka yksin tai yhdessä ovat olennaisia ja ylettyvät tilinpäätöksessä eri kohtiin, annetaan tilinpäätöksestä kielteinen lausunto. Tilinpäätös ei tämän lausunnon mukaan anna oikeaa ja riittävää kuvaa. Lausunnon lopussa tulee myös mainita perustelut lausunnon antamiselle, esimerkiksi liikevaihdosta on löytenyt olennainen virhe, joka vaikuttaa koko tilinpäätöksen oikeellisuuteen. (Tomperi 2018, 132.)

Tilintarkastuksessa voi tulla vastaan myös mahdollisuus, että tilintarkastaja ei saa hankittua tarpeeksi tilintarkastusevidenssiä lausunnon antamiseksi (Tomperi 2018, 132). Tämä voi joutua esimerkiksi asiakkaan haluttomuudesta toimittaa jotain materiaaleja tarkastukseen, kuten asiakas ei suostu toimittamaan liikevaihdon tarkastukseen pääkirjaa tai muuta vastaavaa dokumenttia. Tällöin ei voida varmentua siitä, onko liikevaihto oikein ja täten onko tilinpäätös oikein. Lausunnossa mainitaan, että tilinpäätös voi sisältää olennaisen virheellisuuden, joka ulottuu laajalle (Tomperi 2018, 132).

3 Olennaisuuden määritelmä

Olennaisuus on määritelty standardissa ja laissa virheellisuuden näkökulmasta eli mitä olennaisella virheellisyydellä tarkoitetaan. Alla otteet kirjanpitolaista ja ISA 320 -standardista:

Suomen kirjanpitolaain (1336/1997) 3 luvun 2 a 5:n mukaan olennaisuus on määritelty seuraavasti: ”Tilinpäätöksessä esitettävä seikka on olennainen silloin, kun sen pois jättämisen tai väärin ilmoittamisen voidaan kohtuullisesti odottaa vaikuttavan päätöksiin, joita tiedon käyttäjät tekevät tilinpäätöksen perusteella. Vaikka seikka olisi yksittäisenä epäolennainen, olennaisuuden arviointi tulee kohdistaa kokonaisuuteen, jos samankaltaisia seikkoja on useita.”

ISA 320 -standardissa määritellään olennainen virheellisyys rahamääräksi, joka yksin tai yhdessä voisi kohtuudella odottaa vaikuttavan johdon tai kolmannen osapuolen päätöksiin. Olennainen virheellisyys huomioidaan myös tiedon poisjättämisestä. (IFAC 2020.)

Virheellisyys on olennainen siis silloin, jolloin rahamäärä joko yksin tai yhdessä voi vaikuttaa tilinpäätöstä tarkasteltavien käyttäjien mielipiteeseen. Olennaisuus koostuu olennaisuuslaskelmasta, joka sisältää kokonaisolennaisuuden, tarkastusolennaisuuden ja mitättömän virheen. Itse olennaisuuslaskelman rajat tulee tilintarkastajan määritellä itse. Ei olennaisuutta ole standardissa ja laissa määritelty tarkemmin, sillä rajat riippuvat yrityksen koosta, toimialasta ja aikaisemmista tarkastuskerroista. Kyseiset piirteet vaihtuvat yrityskohtaisesti. Täten rajojen määrittäminen, joka sopisi jokaiseen tilanteeseen, on mahdotonta. Olennaisuusrajojen määrittely on haastavaa ja vaatii tilintarkastajalta ammatillista harkintaa ja tutustumista yhtiöön. (Tomperi 2018 34-35; IFAC 2020.)

Olennaisuuden määrittämisessä tilintarkastaja huomioi virheen laadun ja määrän. Laadulla tarkoitetaan kirjanpidollista virhettä esimerkiksi monimutkaisen kirjanpitotavan takia, jolla on mahdollisuus johtaa olennaiseen virheeseen tilinpäätöksessä. Määrällä tarkoitetaan kokonaisuutta, jossa tilintarkastajan tulee huomioida pienien virheiden kokonaismäärä. Sillä jos jonkun erän tileissä on jokaisessa epäolennainen virhe, mutta ne ovat yhteensä yli

olennaisuuden, on erässä olennainen virhe, joka voi antaa virheellisen kuvan tilinpäätöksestä lukijalle. (Tomperi 2018, 35.)

Yhtiöt ja yhteisöt myös määrittelevät itselleen olennaisuusrajat. Rajat virheellisyydelle ovat heidän mielestään sellaiset, että kyseisen rahamääräisen virheen ollessa tilinpäätöksessä antaisi se tilinpäätöstä tarkastettavalle taholle väärän kuvan. Tarkastettava taho on usein sijoittajat, rahoituslaitokset ja yrityksen johto. (Hoogervorst, H 2017.) Määrittelemisen vaikeuden takia on tärkeää, että yrityksen johto on ammattitaitoinen ja tuntee yrityksen ja toimialan hyvin. Yrityksen sisäiset kontrollit pitävät huolen, että olennaiset virheet tulevat tarkastetuksi ja korjataan yhtiön sääntöjen mukaisesti. Yhtiöiden ja yhteisöjen olennaisuuden määrittämiseen voi käyttää IFRS-tilinpäätösstandardia (Hoogervorst, H 2017).

3.1 Olennaisuuden laskeminen ja dokumentointi

Tilintarkastuksessa varmistetaan tilinpäätöksen oikeellisuudesta ja täten varmistetaan, ettei tilinpäätöksessä ole rahamääräistä olennaista virheellisyyttä (Tomperi 2018, 33). Tilintarkastajan työkaluna olennaisen virheellisyyden löytämiseksi on olennaisuuslaskelma. Olennaisuuslaskelmassa tilintarkastaja määrittelee itse tilintarkastukseen toimeksiantokohtaisesti rajat kokonaisolennaisuudelle, tarkastusolennaisuudelle ja mitättömälle virheelle. Toimeksianto tarkoittaen tässä tilintarkastusyhteisön näkökulmaa yrityksestä, jota tarkastetaan.

Olennaisuus on erittäin tärkeä osa tilintarkastusta, vaikka olennaisuuslaskelman rajojen laskeminen perustuu melkein pelkästään tilintarkastajan ammatilliseen harkintaan. Olennaisuuden määrittäminen on yksi tärkeimmistä tilintarkastajan tehtävistä ja harkinnoista, joita hänen tulee tehdä tilintarkastuksen alussa ja sen edetessä. (Bagshaw, K & Selwood, J 2014, 19-20.)

Olennaisuuden perustuessa pääosin tilintarkastajan harkintaa, on siitä erittäin vähän annettu tietoa ISA-standardeissa tai tilinpäätösstandardeissa. Olennaisuusrajoja ei ole kovin tarkasti määritetty. ISA 320 -standardi mainitsee, että olennaisuusrajan dokumentoinnissa eli olennaisuuslaskelmassa tulee vähintään olla seuraavissa neljässä kappaleessa esitetyt rahamäärät (kappaleet 3.1.1, 3.1.2, 3.1.3 ja 3.1.4.) (IFAC 2020.)

3.1.1 1) Tilinpäätökselle määritetty kokonaisolennaisuus;

ISA 320 -standardin mukaan kokonaisolennaisuus on sellainen rahamäärä, jonka voisi kohtuudella olettaa vaikuttavan tilinpäätöksen käyttäjien mielipiteeseen eli toisin sanoen kokonaisolennaisuus on kirjaimellisesti se rahamäärä mitä olennaisuus tarkoittaa. Tilinpäätöksen käyttäjiä yhteisöissä ovat ainakin johto ja sijoittajat. Kokonaisolennaisuus on pohja koko olennaisuuslaskelmalle, sillä tilintarkastusolennaisuus ja selvästi mitätön virhe lasketaan kokonaisolennaisuudesta. Lisäksi myös sen takia, koska kokonaisolennaisuus edustaa sitä rahamäärä,

jonka voisi kohtuudella olettaa vaikuttavan tilinpäätöksen käyttäjän mielipiteeseen. (IFAC 2020.)

Standardissa mainitaan, että kokonaisolennaisuuden määrittämiseen tilintarkastajan tulee valita vertailukohde ja sille prosenttiosuus. Ennen kuin tilintarkastaja voi kuitenkaan määrittää kokonaisolennaisuuden vertailukohteen, tulee hänen selvittää tilinpäätöksen käyttäjät ja niiden taloudelliset tarpeensa tilinpäätöksestä. Käyttäjien tulee ymmärtää yhtiön toimintaa, lukuja ja että tilinpäätös tarkastetaan olennaisuusrajoja käyttäen. Tilinpäätösten käyttäjien tulee siis tuntea yhtiö ja sen liiketoiminta, jotta heidät voidaan määrittää tilinpäätöksen käyttäjiksi. (IFAC 2020.)

Kokonaisolennaisuuden määrittämiseen tulee tilintarkastajan ammatillista harkintaa käyttäen päättää vertailukohde, josta lasketaan kokonaisolennaisuus käyttäen määritettyä prosenttiosuutta. Vertailukohteen valinta ja prosenttiosuuden määrittäminen ovat vaadittavat tekijät, jotta kokonaisolennaisuus voidaan laskea. (Bagshaw, K & Selwood, J 2014, 23-26.)

Vertailukohteen päättämässä tilintarkastajan tulee ottaa huomioon tilinpäätöksen perustekijöitä, kuten velat, varat & tulos. Lisäksi tilintarkastajan tulee ottaa huomioon yhteisön luonne, toimiala ja taloudellinen ympäristö sekä yhteisön omistusrakenne ja rahoitus ja tapahtuuko vertailukohteessa suurta vaihtelevuutta. (Bagshaw, K & Selwood, J 2014, 27-28.)

Vertailukohteita ovat esimerkiksi liikevaihto, taseen loppusumma, oma pääoma, nettovarallisuus ja liikevoitto ennen veroja. Pelkän liikevaihdon käyttäminen voi olla haasteellista, sillä liikevaihto useassa yrityksessä vaihtelee jokaisena vuotena. Tällöin kokonaisolennaisuus muuttuisi liikaa vuosien aikana, vaikka kokonaisuudessa tilinpäätös pysyisi suhteellisen samana. (Braiotta, Gazzaway, Colson & Ramamoorti 2010, 207-208.)

Tilintarkastajan tulee tarkastaa tilinpäätös niin, että tilinpäätöksessä ei ole rahamääräistä olennaista virheellisyyttä johtuen petoksesta tai virheestä. Sillä jos esimerkiksi multimiljardissa yrityksessä tase on sadoissa miljoonissa tai miljardissa, mutta tulos liikkuu kymmenissä miljoonissa ja nollassa, aiheuttaisi tämä liian työlään tarkastuksen yritykseen. Tämän takia tilintarkastajan tulee miettiä, tuleeko kyseinen vertailukohde muuttumaan radikaalisti vuosien aikana ja jos tulee, olisiko kannattavampaa valita enemmän stabiilimpi erä. (Braiotta, Gazzaway, Colson & Ramamoorti 2010, 207-208.)

Kokonaisolennaisuuden määrittämiseen kuuluu vertailukohteiden analysointi ja lisäksi vertailukohteesta otettava prosenttiosuus, josta muodostuu täten kokonaisolennaisuus. Se kuinka suurta osaa vertailukohteesta käytetään, on täysin ammatillisen harkinnan varainen asia. ISA 320 -standardi on antanut esimerkin voittoa tavoittelevista ja voittoa tavoittelemattomista yhtiöistä. Standardissa mainitaan, että tilintarkastaja voi pitää viittä prosenttia toimintojen

voitosta ennen veroja asianmukaisena, kun kyseessä on voittoa tavoitteleva yhteisö ja yhtä prosenttia liikevaihdosta, kun kyseessä on voittoa tavoittelematon yhteisö. (IFAC 2020.)

Standardi on antanut prosenttiosuuksille raja-arvot 1-5 % ja mainitsee, että sen valintaan vaikuttaa yhtiön riskisyys. Kuitenkin standardissa vielä erikseen mainitaan tilintarkastajan ammatillisen harkinnan olevan pääosassa ja jos tilintarkastaja kokee tarvitsevänsä käyttää alemmaa tai korkeampaa prosenttiosuutta olosuhteen huomioon ottaen on tämä asianmukaista. (IFAC 2020.)

2017 Englannissa Financial Reporting Council (FRC) tutki kahdeksaa tilintarkastusyhteisöä ja heidän olennaisuutensa dokumentaatiota. FRC:n tutkimuksen mukaan yhteisöiden säännöksissä ei vaadittu ulkopuolisen konsultointia asiasta, jos haluttiin käyttää suurempaa prosenttiosuutta mitä ohjeissa oli. Tämä voi olla haasteellinen tilanne, sillä mitä suuremmaksi prosenttiosuus menee, sitä suurempi kokonaisolennaisuus on, jolloin sitä riskisempää se on tilintarkastajalle. Johtuen siitä, mitä suuremmaksi kokonaisolennaisuus menee, sitä vähemmän tarkastusta tilintarkastajan tulee tehdä. (FRC 2017, 20.)

Alla esimerkkejä vertailukohteista ja niiden prosenttiosuuksia (Basgshaw & Selwood 2014, 28.):

Vertailukohde	Prosenttiosuus
Liikevaihto ja liikevoitto ilman veroja	0,5-5 %
Taseen loppusumma	0,5-5 %
Nettovarallisuus	1-5 %
Voitto ennen tai jälkeen verojen	5-10 %

Taulukko 3-1: Vertailukohteiden prosenttiosuuksia

Kokonaisolennaisuuden prosenttiosuuden ja vertailukohteen valinta ovat vaikeita tehtäviä tilintarkastajalle. Tämän päättäminen on pohja koko tilintarkastustyölle, josta määritetään tarkastustyössä käytettävä olennaisuus ja selvästi mitätön virhe, joita käytetään tarkastustyössä jokaisen liiketapahtuman lajissa, tilin saldossa ja tilinpäätöksen esitettävän tiedon tarkastuksessa. (Basgshaw & Selwood 2014, 28.) Täten näiden kahden valinta tulee tehdä mahdollisimman tarkasti, sillä suuressa vertailukohteessa, jossa on kyse kymmenistä miljoonista, jo pelkkä puolikas prosenttiosuus tekee paljon eroa, kuinka suuret rajat ovat olennaisuuslaskelmassa.

3.1.2 2) Eräkohtainen olennaisuus, jos tämä on tarpeen;

Eräkohtainen, ISA 320 -standardissa tarkemmin tietyille liiketapahtumien lajeille, tilien saldoille tai tilinpäätöksessä esitettävälle tiedoille, olennaisuus lasketaan silloin, jos maan lait ja määräykset voivat vaikuttaa käyttäjien odotuksiin, jos toimialaan liittyy keskeistä tietoa, ja jos huomio keskittyy liiketoiminnan tiettyyn osa-alueeseen. Yleisin tällainen eräkohtainen erä voi olla lähipiirin tapahtumat ja johdon palkkiot tai tutkimus ja kehitys lääketieteessä. Nämä ovat sellaisia, joissa usein olennaisuus voi olla sen verran suuri, ettei yksittäisissä erissä tai tileissä olevat virheet tule ilmi, vaikka ne olisivat sijoittajien tai muiden kolmansien osapuolien mielestä olennaisia virheellisyyksiä. (Bagshaw & Selwood 2014, 27; ICAEW 2017, 7-8; IFAC 2020.)

Eräkohtaisessa olennaisuudessa prosenttiosuus on samoissa prosenttimäärissä kuin tarkastustyössä käytettävän olennaisuuden. Financial Reporting Councilin tutkimuksen mukaan kahden yhteisön prosenttisuudet heittelivät 50-95 % välillä riippuen erän riskisyydestä. Kuitenkin kun kyseessä on yhtiöön liittyvä spesifiasia, tulee tilintarkastajan käyttää ammatillista harkintaa kuten aina olennaisuutta määrittäessä. Tämä näkyy myös FRC:n tutkimuksessa, että eräkohtaisen olennaisuuden prosenttiosuuden määrittämisessä yhteisöjen ohjeet eivät ole olleet kvalitatiivisia ohjeita vain ne olivat joko vain ammatillisen harkinnan käyttöä tai kvantitatiivista metodia, jossa laskettiin raja-arvo käyttäen erän suuruutta ja riskisyyttä. (FRC 2017, 15 & 20)

Sillä eräkohtainen olennaisuus lasketaan vaan, kun se on tarpeen ei sitä oteta tämän enempää opinnäytetyössä esille. Kokonaisuutena on kuitenkin hyvä ymmärtää, että tällainen vaihtoehto on olemassa.

3.1.3 3) Tarkastustyössä käytettävä olennaisuus;

Tarkastustyöolennaisuus on hieman alhaisempi kuin kokonaisolennaisuus ja se lasketaan seuraavasta syystä: jos tilintarkastaja tarkastaa tilinpäätöksen kokonaisolennaisuudella, joka tässä tapauksessa olisi 800 000 €, jossa hän tarkastaisi virheet, jotka ovat tasan tai yli kokonaisolennaisuuden. Haaste tulee siinä, kun tilintarkastaja ei havaitsisi epäolennaisia 700 000 € ja 100 000 € virheitä, jotka yhdistettynä olisivat olennainen virhe. (Braiotta, Gazzaway, Colson & Ramamoorti 2010, 207-208.)

Täten tarkastusolennaisuus lasketaan, ettei tilintarkastajalle tulisi kohtuutonta riskiä siitä, että olennaisia virheellisyyksiä jäisi tarkastamatta. Tarkastustyössä käytettävä olennaisuus on kokonaisolennaisuutta alhaisempi taso. Tarkastustyössä käytettävä olennaisuus on alhaisempi sen takia, jotta tilintarkastajalla on mahdollisuus havaita useita pieniä virheitä tai puutteita, jotka yhdessä voivat muodostaa mahdollisen olennaisen virheen. Ilman tällaista tasoa riski

epäolennaisten virheellisyyksien, jotka lopulta yhdistettäisiin ja joista tulisi olennaisia, olisi erittäin suuri ja kasvattaisi havaitsemisriskiä. (Bagshaw & Selwood 2014, 25-26.)

Tarkastustyössä käytettävä olennaisuus on tietty prosenttiosuus kokonaisolennaisuudesta. ISA 320 -standardissa ei anneta mitään raja-arvoja tarkastusolennaisuudelle, kuitenkin mitä pienempää prosenttisuutta käytetään, sen suurempi riskinen yhteisö on kyseessä ja mitä suurempaa käytetään, sitä alhaisempi riskinen yhteisö on kyseessä. Riskianalyysiä tehdään jo tilintarkastusriskin määrittämisen aikana, kuitenkin riskisyyteen vahvasti vaikuttaa onko aikaisempina tarkastuskertoina löytynyt havaintoja tai onko alalla suuria vaihteluja joissain erissä, kuten liikevaihdossa. (Bagshaw & Selwood 2014, 25-26; ICAEW 2017, 8-9; IFAC 2020.)

3.1.4 Kohtien 1) -3) tehdyt tarkastukset tarkastuksen edetessä.

Tarkastukset kohtiin 1) -3) tehdään, kun vertailukohteena oleva tili, erä tai tilinpäätöstieto muuttuu merkittävästi aikaisemmin käytettyyn. Olennaisuus lasketaan vähintään suunnitteluvaiheessa ja vuoden vaihteen tarkastuksessa. Näissä vaiheissa vähintään tehdään tarkastukset 1) -3) -kohtiin. Lukuihin voi kuitenkin tarkastuksen aikana ilmetä suuria muutoksia, jolloin olennaisuuslaskelmaan on hyvä palata ja varmistua, ettei vertailukohteena olevat luvut ole muuttuneet merkittävästi. (IFAC 2020.)

Yleisin syy lukujen muutoksiin on, kun suunnitteluvaiheessa käytetään usein edellisvuoden lukuja, sillä kyseisen tilikauden luvut eivät ole vielä valmiit. Nämä voivat erota merkittävästi toisistaan, jolloin tarkastus on tarpeen tehdä, kun tarkastettavan tilikauden luvut saadaan. Lisäksi, jos tarkastuksen aikana ilmenee virhe, joka korjataan, tulee päivitettyjen lukujen jälkeen palata olennaisuuslaskelmaan. (Bagshaw & Selwood 2014, 32; ICAEW 2017, 10.)

Hyvä huomio olennaisuuden laskemisessa on, että laskelmassa pyöristetään rahamäärät lähimpään kymmenykseen, sataan tai tuhanteen. Esimerkiksi jos vertailukohteena on liikevaihto, joka on 1 542 312,50 € ja tästä lasketaan 3 % kokonaisolennaisuus tulee siitä: 46 269,38 €. Näin tarkat luvut eivät tuo lisähyötyä tarkastukselle, joten laskelmassa pyöristetään tällainen luku esimerkiksi 46 200 €. Lukujen selkeyttämiseksi on parempi, että ne ovat tasalukuja. Tällöin myös huolimattomuusvirheitä tarkastusdokumentaatioissa tulee harvemmin, kun luvut ovat tasalukuja (Bagshaw & Selwood 2014, 32.)

3.1.5 Mitätön virhe olennaisuuslaskelmassa

ISA-standardin mukaan nämä kohdat ovat vähintään oltava dokumentaatioissa. Kohdan 3) ja 4) väliin on tilintarkastuksessa yleistynyt selvästi mitätön virhe -rahamäärä. Tällöin dokumentaatioon dokumentoidaan vähintään kokonaisolennaisuus, tarkastusolennaisuus ja selvästi mitätön virhe. (Bagshaw & Selwood 2014, 32-33.) Eräkohtainen olennaisuus määritetään

erikoistapauksissa, täten opinnäytetyössä keskitytään kokonaisolennaisuuteen, tarkastusolennaisuuteen ja mitättömään virheeseen.

Virhe, joka on alle mitättömän virheen rahamäärän, on sellainen, jota tarkastuksessa ei huomioida, sillä se ei ole millään tavalla merkittävä. Selvästi mitättömän virheen tarkoitus on helpottaa tilintarkastuksen työtä, sillä tarkastajat tietävät selvästi minkä suuruisia virheitä ei tarvitse ollenkaan tutkia. Tällöin aika menee virheiden tutkimiseen, joista on mahdollisuus tulla olennaisia tilinpäätöksen kannalta. (Bagshaw & Selwood 2014, 32-33)

Financial Reporting Councilin yksi tutkittava kohde oli olennaisuusprosentit. FRC vertaili kahdeksan tilintarkastusyhteisön olennaisuusprosentteja, joita he olivat käyttäneet dokumentaatioissaan. Kaikki muut olennaisuuden laskemisessa käytettävät prosenttiosuudet vaihtelivat yhtiöiden välillä paitsi selvästi mitättömän virheen prosenttiosuus. Jokaisella tarkastettavalla yhtiöllä prosenttiosuus oli 0-5 %. Mitä pienempi prosentti, sitä riskisempi toimeksianto on kyseessä. (Audit Quality Thematic Review Materiality 2017.) Selvästi mitättömän virheen rahamäärä lasketaan kokonaisolennaisuudesta.

3.2 Olennaisuus tilintarkastuksen eri vaiheissa

Tilintarkastuksen vaiheet yleisimmin ovat, kuten aikaisemmin mainittu: suunnittelu, tilikauden aikainen tarkastus ja tilikauden jälkeinen tarkastus eli tilinpäätöksen tarkastus. Yhtiön suuruuden mukaan tilikauden aikaista tarkastusta saatetaan tehdä koko tilikauden aikana esimerkiksi kvartaalitarkastuksina tai vain kolmannen kvartaalin tarkastuksena. Pienimmissä yhtiöissä kuten asunto-osakeyhtiöissä tehdään vain tilintarkastuksen suunnittelu ja tilinpäätöksen tarkastus. (Tomperi 2018, 30, 48 & 70.)

Suunnittelu, jota käsiteltiin aikaisemmin luvussa 2.1.1, tulee tehdä yhtiön suuruudesta riippumatta. Suunnittelu ei varsinaisesti ole tilintarkastuksen vaihe, sillä suunnittelua tehdään heti tarkastuksen alkaessa ja se viimeistellään tarkastuksen lopussa. (Tomperi 2018, 35.) ISA 300 -standardin mukaan suunnitteluun tulee sisällyttää tilintarkastuksen kokonaisstrategia, jota Tomperi (2018) kutsuu yleissuunnitelmaksi. Standardin mukaan strategiassa tulee huomioida tekijöitä kuten olennaisuuden määrittäminen, riskisyyden määrittäminen, toimeksiantotiimin osaaminen, tarkastettavan kohteen tuntemus ja tarkastettavan kohteen kontrolliympäristö. (IFAC 2020.)

Olennaisuus mainitaan kokonaisstrategian kohdassa ”Merkittävät tekijät”. Suunnittelussa olennaisuus tulee määrittää ja sen kautta merkittävien osien ja tilinpäätöksen tietojen alustava tunnistaminen. Suunnitteluvaiheessa olennaisuutta käytetään tilien ja erien määrittämiseen, joihin keskitytään tarkastuksessa ja jos kyseessä on konserniyritys niin määritetään tytäryhtiöt tai segmentit, jotka jätetään tarkastuksen ulkopuolelle. (Braiotta, Gazzaway, Colson & Ramamoorti 2010, 207; IFAC 2020.)

Kuten aikaisemmin mainittiin tilintarkastajan ei tarvitse eikä kuulu tarkastaa koko tilinpäätöstä, vaan hänen tarvitsee saada kohtuullinen varmuus, että tilinpäätös antaa oikean ja riittävän kuvan. Eli toisin sanoen, että tilinpäätös on olennaisesti oikein. Täten suunnitteluvaiheessa olennaisuutta käytetään tarkastuksen rajaamiseen, jotta tarkastus on mahdollisimman hyödyllinen ja tehokas.

Tilintarkastusstrategian monimutkaisuus riippuu tarkastettavan kohteen suuruudesta. Standardissa mainitaan, että pienien yhtiöiden kohdalla strategian ei tarvitse olla aikaa vievää ja monimutkaista. Strategia vaihtelee yhteisön koon, tarkastuksen monimutkaisuuden ja toimeksiantotiimin koon mukaan. (IFAC 2020.)

Tilintarkastusstrategian lisäksi suunnittelussa tehdään tilintarkastussuunnitelma. Suunnitelma on strategiaa tarkempi, sillä se pitää sisällään tilintarkastustoimenpiteitä, joita tiimin jäsenet suorittavat. Suunnitelmassa lisäksi arvioidaan olennaisen virheen riskiä ja muita tarkastustoimenpiteitä. (IFAC 2020; Tomperi 2018, 36, 62.)

Suunnittelussa tulee palata strategiaan tai tilintarkastussuunnitelmaan, jos yhteisössä tapahtuu merkittävä muutos, jolla voi olla suuria vaikutuksia esimerkiksi tarkastettaviin toimenpiteisiin tai tarkastuksen aikana on selvinnyt jotain, joka voi olla ristiriidassa aikaisemmin tehdyn kontrollitestauksen kanssa. Tilanteen sattuessa tilintarkastajan tulee palata suunniteltuun tilintarkastustoimenpiteeseen ja arvioida mahdollisia muutoksia, jolloin tarkastus olisi linjassa havainnon kanssa. (Tomperi 2018, 36; IFAC 2020.)

Suunnitelmassa esille tuodut toimenpiteet tarkoittavat tarkastetaanko kohde analyttisesti vai otostarkastuksella. Se kumpaan tarkastustoimenpiteeseen päädytään, määritetään kontrollien testauksen jälkeen. Kontrollitestauksessa tehdään implementointi yrityksen kontrolliin, jossa testataan, toimiiko kontrolli kerrotulla tavalla. Luvussa 2.1 esille tuodussa esimerkissä kontrollitestauksessa varmistetaan, että ostoreskontra (ostolaskun käsittely -järjestelmä) vaatii ostolaskun hyväksyjän ennen kuin se siirtyy kirjanpitoon ja että hyväksyjä ei ole sama kuin tekijä. Tämän jälkeen tilintarkastaja voi päätellä toimiiko kontrolli niin, että kohteen tarkastukseen riittää otostarkastus vai tulisiko tarkastus tehdä analyttisesti. (Bagshaw & Selwood 2014, 83-84)

Erien kontrollien testaaminen tapahtuu suunnitteluvaiheessa, jossa määritetään tilintarkastustoimenpiteet. Toimenpiteet, jota kutsutaan ”aineistotarkastustoimenpiteiksi”, ovat otostarkastus tai analyttinen tarkastus. Toimenpiteet suoritetaan tilikauden aikaisessa tarkastuksessa ja tilikauden jälkeisessä tarkastuksessa eli tilinpäätöksen tarkastuksessa. (Bagshaw & Selwood 2014, 85-86)

3.2.1 Analyyttinen tarkastustapa

Analyyttistä tarkastustapaa eli analysointia tulee käyttää suunnitteluvaiheen riskien määrittelyssä ja tilintarkastuksen lopussa, jossa tehdään lopullinen johtopäätös tarkastuksesta. Kuitenkin kohteiden tarkastuksessa analyttinen tapa on valinnainen. Analyttinen tarkastustapa sopii kohteisiin, jotka pysyvät muuttumattomina tai kohteessa on paljon kirjauksia, jotka käyttäytyvät ajan kuluessa odotetulla tavalla. Tällaisia kohteita ovat esimerkiksi käyttöomaisuuden poistot, palkat ja liikevaihto. (IFAC 2020; Bagshaw & Selwood 2014, 100)

Analyttisellä tavalla tehdään odotusarvo tarkastettavaan kohteeseen eli kuinka paljon kyseisellä tilikaudella oletetaan kohteen olevan ja verrataan sitä kirjattuun arvoon. Odotusarvo usein lasketaan aikaisemmasta tilikaudesta, mutta siinä voi käyttää myös asiakkaan budjettia tai ennustetta. Kuitenkin tilintarkastajan tulee harkita, onko kohde luotettava eli onko esimerkiksi budjetti laadittu oikein ja onko sen laatinut luotettava henkilö, jotta voidaan luottaa budjetin tuottamaan odotusarvoon. (IFAC 2020; Bagshaw & Selwood 2014, 90-93)

Analyttisellä tarkastustavalla tulee myös miettiä, jos odotusarvo ei täsmää kirjattuun määrään onko tilikaudella tapahtunut muutoksia, jonka takia tarkastettava kohde ei ole kasvanut samassa suhteessa kuin laskettu odotusarvo. Asiakkaan tarjotessa todisteita tulee tilintarkastajan varmistaa, että todiste pitää paikkansa. (Bagshaw & Selwood 2014, 93)

ISA 520 -standardin mukaan analyttiseen tarkastukseen lasketaan raja-arvo, jonka myötä voidaan olettaa, että tutkittavassa kohteessa on olennainen virhe joko yksin tai yhdessä, jos ero ylittää lasketun raja-arvon. Raja-arvon laskemiseen tulee ottaa huomioon olennaisuus ja tutkittavan kohteen riskitaso. Mitä korkeammaksi riski kasvaa sitä pienemmäksi hyväksyttävä ero odotusarvon ja kirjatun arvon kanssa menee. (IFAC 2020.)

3.2.2 Otostarkastus aineistotarkastustoimenpiteenä

Toinen toimenpide eli otostarkastus on ISA 530 -standardin mukaan tarkastus, jossa tehdään valinnat valittuun populaatioon. Esimerkiksi, liikevaihdon tarkastuksessa, jotta voidaan varmistua liikevaihdon oikeellisuudesta, tehdään otostarkastus liikevaihdon pääkirjaan, jossa varmistutaan kirjausten oikeellisuudesta. Tilintarkastaja itse päättää populaation eli sen kohteen tilin tai erän, joka tulee otostarkastukseen mukaan. Se kuinka monta otosta kohteesta tehdään vaikuttaa kohteen riskitaso eli mitä korkeampi riskinen erä on kyseessä, sitä enemmän otoksia tarvitaan, jotta voidaan saada kohtuullinen varmuus populaation oikeellisuudesta. Otoskoko voidaan standardin mukaan laskea tilastotieteellistä kaavaa käyttäen tai ammatillista harkintaa käyttäen eli tilastollinen ja ei-tilastollinen metodi. (IFAC 2020.)

Tilastollisessa valinnassa koko populaatiolla, jota halutaan tarkastaa, on mahdollisuus tulla valituksi. Tällaisia valintamenetelmiä on standardin mukaan satunnaisvalinta, systemaattinen

valinta, rahamääräisiin yksiköihin perustuva otanta, umpimähkäinen valinta ja blokkivalinta. Ei-tilastollisessa otannassa valinnat tehdään tilintarkastajan ammatillista harkintaa käyttäen. Harkinnan käytössä tilintarkastajan tulee valita populaatiosta sellaisia yksiköjä eli esimerkiksi kirjauksia, jotka edustavat tarkastettavaa populaatiota. (IFAC 2020.)

Otokset riippumatta siitä, onko ne pääkirjakirjauksia tai myyntireskontran kirjauksia, useimmiten täsmätään asiakkaalta saatuun dokumenttiin, kuten osto-/myyntilaskuun ja mahdolliseen maksutositteeseen. Tilintarkastajan harkinnan varassa on mitä asioita kirjauksesta halutaan täsmätä saatuun dokumenttiin. Kuitenkin dokumentin tulee täsmätä kirjaukseen niiltä osin, että voidaan todeta kirjauksen olevan olennaisesti oikein. (IFAC 2020.)

ISA 530:n mukaan mahdollisten virheiden esiintyessä virhe voidaan projisoida tarkastettuun populaatioon tai mahdollisesti hankkia lisäevidenssiä, jotta riskiä saadaan laskettua. On myös mahdollista, että virheissä on samanlaisia piirteitä kuten aika, asiakas, toimittaja tai summa, jolloin tämä kyseinen populaatio voidaan ottaa tarkempaan tarkastukseen. (IFAC 2020.)

Kun erien, tilien ja tilinpäätöstietojen tarkastus on tehty tilinpäätöksen tarkastuksessa, antaa tilintarkastaja yritykselle tilintarkastuskertomuksen ja lausunnon perustuen tilintarkastuksen aikana saatuun tilintarkastusevidenssiin. Kuten luvussa 2.2 todettiin, lausunnon muoto perustuu siitä, onko tilinpäätös olennaisesti oikein.

4 Tutkimuksen toteutus

Tutkimuksia on kahdenlaisia: määrällisiä ja laadullisia. Kumpaa tutkimustapaa halutaan käyttää, riippuu tutkittavasta kohteesta. (Viikka 2021, 55.)

Määrällisen tutkimuksen tavoitteena on saavuttaa numeraalinen tieto, kuten esimerkiksi 20,8 % suomalaisista äänestäjistä äänesti Kokoomusta (Lakka 2023). Määrällisen tutkimuksen tarkoituksena on pystyä laittamaan vastaukset mitattavaan muotoon ja löytää tutkimusyksiköiden muuttujista samanlaisuuksia. Tutkimuksessa usein tutkitaan massojen samanlaisuuksia. Tutkimus on objektiivista eli puolueetonta. Puolueettomuus tarkoittaa sitä, että valintoina on suuri populaatio, joita tutkija ei voi yksilöidä. (Viikka 2021, 55-56.)

Laadullisessa tutkimuksessa on tarkoitus saada ymmärrys tutkittavasta kohteesta ja ymmärtää tutkittavan kohteen tapoja tai merkityksiä. Määrällisessä on tarkoituksena löytää samanlaisuuksia massasta, laadullisessa on tarkoituksena ymmärtää tutkittavia yksilöinä, kuten heidän kokemuksiansa ja miten ne vaikuttavat vastauksiin ja löytää mahdollisia eroavaisuuksia tutkittavien kesken. Tutkimus on enemmän subjektiivista eli puolueellista. Laadullisessa tutkimuksessa tutkija valitsee itse kohteet ja määrittää itse tuloksen johtopäätökset tulosten tulkinnan kautta. (Viikka 2021, 55-56.)

Osana tätä opinnäytetyötä toteutetaan tutkimus, jonka tavoitteena on tutkia asiantuntijoita ja saada ymmärrys miten tärkeänä tilintarkastajat pitävät olennaisuutta, miten he määrittelevät olennaisuuden ja kokevatko he, että olennaisuuslaskelmassa voisi olla virhe. Tutkimuksessa tutkittavia lähestytään heidän kokemusten ja mielipiteiden kautta. Täten tämän tutkimuksen piirteet muistuttavat laadullista tutkimusta. Tutkimuksen ollessa laadullinen käytetään tutkimuksessa laadullista tutkimusmenetelmää, jolla vastaukset tutkimuskysymyksiin saadaan parhaiten.

4.1 Tutkimusmenetelmän valinta

Yleisin tutkimusmenetelmä laadullisessa tutkimuksessa on haastattelu, sillä haastattelulla kuullaan suullisesti kohteen kokemukset aiheesta. Haastattelulla voidaan myös tutkia kohteen eleitä ja ilmeitä kysymyksiin vastatessa, joka tuo lisätietoja haastateltavaan ja hänen kokemuksiinsa aiheesta. Laadullisia haastattelumenetelmiä ovat teemahaastattelu, avoin haastattelu ja lomakehaastattelu. (Viikka 2021, 99-100.)

Haastattelut jaotellaan vielä kahteen eri muotoon, onko haastattelu strukturoitu vai puolistrukturoitu. Strukturoitu haastattelu on lomakehaastattelu. Lomakehaastattelussa on tietyt vastaukset jo valmiina ja kysymykset käydään lomakemaisesti samassa järjestyksessä jokaisen haastateltavan kanssa. Puolistrukturoitu haastattelu on teemahaastattelu. Teemahaastattelussa kysymykset voivat olla samoja tai samanlaisia haastateltaville ja haastattelussa voidaan kysyä tarkkoja kysymyksiä yhdestä aiheesta tai aiheista. (Viikka 2021, 99-100.)

Tutkimuskysymyksiä selvittämisessä on tässä opinnäytetyössä käytetty teemahaastattelua. Kysymykset määritellään aiheittain ja syvennytään tiettyihin aihealueisiin, jotka peilaavat pää- ja alatutkimuskysymyksiä, jolloin teemahaastattelu sopii parhaiten. Haastattelut eivät ole täysin strukturoituja, vaan kysymykset voivat muovautua perustuen haastateltavan vastauksiin.

Strukturoitua haastattelua ei valittu, sillä se antaisi asiantuntijoille jo valmiita vastauksia heille osoittamiin kysymyksiin, kun haastattelun tarkoituksena on saada selville heidän omia ajatuksiansa. Liian suoraviivaiset vastaukset eivät ole tämän tyyppisessä tutkimuksessa tarkoituksena. Olennaisuuden määrittäminen pohjautuu merkittävästä henkilön omaan ammatilliseen harkintaan, jolloin jo määritetyt vastaukset voisi estää lisätietojen saamista olennaisuuden määrittämiseen, jonkalaista riskiä ei haastatteluissa haluttu.

4.2 Tutkimuskysymykset

Opinnäytetyössä on päädytty kahteen päätutkimuskysymykseen ja yhteen alatutkimuskysymykseen. Näiden tutkimuskysymyksiä tarkoituksena on avata olennaisuutta tilintarkastustyössä. Ensimmäisellä päätutkimuskysymyksellä tutkitaan tilintarkastajien olennaisuuden

määrittelemistä, miten määrittelemisen tapahtuu ja mihin se perustuu. Ensimmäisen päätutkimuskysymyksen alatutkimuskysymys tutkii, onko olennaisuuslaskelmassa mahdollisuutta virheelle. Alatutkimuskysymyksen kautta voidaan paremmin ymmärtää olennaisuuden määrittämistä. Lisäksi sen kautta halutaan saada lisäymmärrystä olennaisuuteen. Toinen päätutkimuskysymys tutkii olennaisuuden tärkeyttä tilintarkastajien näkökulmasta, kuinka tärkeänä he sitä pitävät ja pitävätkö he määrittelemistä vaikeana. Alla on tuotu esille tutkimuskysymykset ja miten tutkimuskysymykseen on päädytty.

Päätutkimuskysymys 1: Miten tilintarkastajat määrittelevät olennaisuusrajan ja mihin se perustuu?

Standardit mainitsevat, että olennaisuuden määrittäminen vaatii tilintarkastajalta ammatillista harkintaa. Ei ole olemassa suoraviivaista tapaa määrittää olennaisuutta, vaan olennaisuus tulee kokemuksen ja standardien pohjalta. Miten tilintarkastajat viime kädessä päättävät mitä vertailukohteita ja prosenttia käytetään?

Alatutkimuskysymys: Onko olennaisuuslaskelmassa mahdollisuutta virheelle?

Olennaisuus on keskeisessä roolissa tilintarkastusriskin minimoimisessa. Standardeissa tuodaan hyvin vähän esille virheen mahdollisuutta olennaisuuslaskelmassa. Ovatko tilintarkastajat ottaneet huomioon virheen mahdollisuutta olennaisuuslaskelmassa ja miten he kokevat virheen vaikuttavan tarkastukseen, jos virhe huomataan kesken tilintarkastuksen?

Päätutkimuskysymys 2: Kuinka tärkeänä tilintarkastajat pitävät olennaisuutta omassa työssään?

Kirjallisuuden mukaan olennaisuus on tärkeä osa tilintarkastajan työtä, kuitenkin mitä mieltä itse ammattilaiset ovat olennaisuudesta. Mielenpitoella voi olla vahva vaikutus olennaisuuden määrittämiseen ja täten olennaisten virheellisyysien havaitsemiseen.

4.3 Tutkimusmenetelmän toteutus

Haastatteluissa on haasteltu yhden tilintarkastusyhteisön asiantuntijoita, jotka ovat Assistant Managereita, Managereita ja Directoreita. Tutkimuksen tarkoituksena on selvittää yhden yhtiön sisäisiä samanlaisuuksia ja mahdollisesti eroja. Tutkimuksessa haluttiin eri vaiheissa olevia tilintarkastajia, jotta mahdolliset eroavaisuudet voidaan huomata myös eri uravaiheissa olevilla henkilöillä.

Haastateltavia oli yhteensä viisi, joiden tiedot ovat esitetty alla olevassa taulukossa:

Tunniste	Titteli	Sukupuoli	Työsuhteen kesto	Tutkinnot
1AM	Assistant Manager	Naisoletettu	n. 5 vuotta	N/A
2AM	Assistant Manager	Miesoletettu	5,5 vuotta	N/A
1M	Manager	Miesoletettu	4,5 vuotta	HT ja KHT
2M	Manager	Miesoletettu	5,5 vuotta	HT ja KHT
1D	Director	Miesoletettu	n. 20 vuotta	HT ja KHT

Taulukko 4-1: Haastateltavien tiedot

Haastateltavat ovat halunneet pysyä anonyymeinä ja tutkimuksessa on haluttu kunnioittaa heidän toiveitaan, joten henkilöille on annettu omat tunnisteet. Tunnisteita käytetään tuloksien esittelyssä, kun esitetään tietyn haastateltavan vastauksia. Tunnisteet helpottavat haastateltavien tunnistamista, sillä haastatteluissa oli mukana samoilla titteleillä olevia henkilöitä.

Assistant Managerit ovat ainoat tästä populaatiosta, joilla ei ole HT- ja KHT-tutkintoja eli he eivät lainnäkökulmasta ole tilintarkastajia vain tilintarkastuksen avustajia. Kuitenkin kyseissä yhteisössä Assistant Manager on tutkintoa vaille oleva tilintarkastaja, seuraava titteli on Manager, jolla on oltava tutkinto. Tästä huolimatta kyseisessä yhteisössä Assistant Managerit ovat määrittäneet olennaisuutta jo useaan otteeseen. Kokemuksen takia todettiin, että valinnat voidaan tehdä Assistant Managereista ylöspäin. Haastattelut tehtiin Teams-puheluiden kautta ja kestivät noin 30 minuuttia. Haastattelut suoritettiin helmi- ja maaliskuun vaihteessa yhden viikon sisällä kiirekaudesta huolimatta. Haastattelut nauhoitettiin haastateltavan suostumuksella ja litteroitiin Word-pohjalle haastattelun jälkeen. Tuloksissa on täten käytetty litteroituja haastatteluvastauksia.

4.4 Tutkimuksen pätevyys ja luotettavuus

Tutkimuksen pätevyyttä vahvistaa kasvokkain käytävät haastattelut ja ettei haastatteluilla ollut määritetty tiettyä aikaa, jolloin haastattelu olisi voinut jäädä lyhyeksi ja puutteelliseksi. Kaikki haastattelukysymykset saatiin käytyä jokaisessa haastattelussa läpi. Lisäksi haastattelukysymykset paneutuivat tutkimuksen tarkoitukseen, jolloin saadut vastaukset palvelivat tutkimusta parhain mahdollisin tavoin. Haastattelun ollen puolistrukturoitu antoi tämä mahdollisuuden lisäkysymyksille, jos ne olivat tarpeen.

Heikentävä tekijä on kuitenkin se, kun vastaukset tulivat suullisesti, on tutkijalla mahdollisuus tulkita vastauksia omien kokemusten kautta. Tämä voi vääristää hieman vastauksia.

Vääristämisestä ei kuitenkaan ole mainittavaa riskiä. Haastateltavia oli viisi ja heidän vastauksensa muistuttivat hyvin paljon toisiaan, jolloin tulkinnanvaraa ei jää.

Tutkimuksen luotettavuutta vahvistaa myös haasteltavan ja haastattelijan kasvokkain käydyt keskustelut. Tällöin pystyttiin varmistamaan, että haastateltavat vastasivat kysymyksiin tarpeeksi syvällisesti. Luotettavuutta lisää haastateltavien erilaisuus, jolloin kokemukset eivät tule homogeeniseltä ryhmältä vaan ryhmässä on eroavaisuuksia. Ryhmän eroavaisuudet lisäävät kokemusten erilaisuutta. Lisäksi haastatteluissa on käytetty oikean tilintarkastusyhteisön asiantuntijoita, jolloin vastaukset tulevat ammatillisesta näkökulmasta.

Heikentäviä asioita tosin on, että työsuhteen kesto keskimäärin haastateltavien kesken oli saman pituinen. Kokemukset täten tästä näkökulmasta voivat muistuttaa toisiaan. Lisäksi haastattelut on tehty vain yhden yhteisön sisällä, joka heikentää homogeenista argumenttia.

Haastatteluja ei laajennettu muihin tilintarkastusyhteisöihin, sillä on tärkeää ensimmäisenä tutkia, onko yhteisön sisällä eroavaisuuksia ja samanlaisuuksia. Tämän jälkeen riippuen tutkimustuloksista laajentaa tutkimusta muihin yhteisöihin, jolloin saataisiin laaja-alaisempi ymmärrys erikokoisten tilintarkastusyhteisöjen olennaisuuden määrittämisestä.

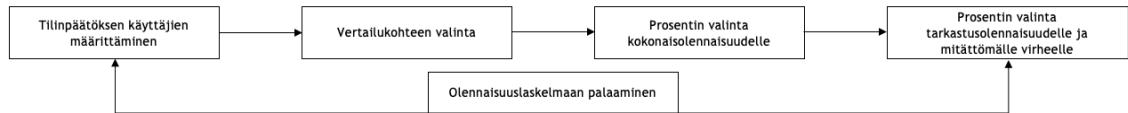
5 Tutkimuksen tulokset ja tulkinta

Haastattelukysymykset jaoteltiin kolmeen aiheeseen. Aiheet olivat olennaisuuslaskelma, virheen mahdollisuus ja olennaisuus tilintarkastajalle. Tulokset käsitellään näiden aiheiden kautta. Aiheet käytiin haastateltavien kanssa alussa läpi, jonka jälkeen siirryttiin ensimmäiseen kysymykseen. Haastattelujen alussa keskusteltiin kuulumisista haastateltavien kanssa, jotta haastateltavat saataisiin mahdollisimman rennoksi eivätkä jännittäisi tilannetta, sillä tällainen tilanne ei hyödyntäisi kumpaakaan.

Kysymyksissä painotettiin laadullisia kysymyksiä, kuten miten, mitkä ja oletko. Haastattelussa koitettiin vältellä kysymyksiä, joihin pystyttiin vastaamaan yhdellä sanalla tai lyhyesti. Sillä kyseessä on laadullinen tutkimus ja mitä enemmän haastateltavista saa irti haastattelun aikana, sen suotavampaa se on tutkimukselle. Haastattelussa oli muutama määrällinen kysymys eli kysymys alkoi esimerkiksi onko-kysymyssanalla. Näissä käytettiin miksi-kysymyssanaa parina, jos haastattelija vastasi lyhyesti. Kysymykset löytyvät liitteestä 1: Haastattelukysymykset.

Haastatteluaihe 1: Olennaisuuslaskelma

Päätutkimuskysymyksen haastatteluvastauksien kautta ilmeni selkeä prosessi, miten olennaisuutta määritetään. Haastattelujen pohjalta on luotu alle kuvio, miten tilintarkastajien mielestä olennaisuus etenee.

Kuvio 5-1: Olennaisuuslaskelman prosessi

Päätutkimuskysymyksen vastaukset käsitellään kuvion mukaisesti. Ensimmäisenä paneudutaan tilinpäätöksen käyttäjien määrittämiseen, josta siirrytään vertailukohteen valintaan. Vertailukohteesta siirrytään kokonaisolennaisuuden prosentin valintaan, jolloin kokonaisolennaisuuden määrittäminen on valmis. Tämän jälkeen selvitetään tarkastusolennaisuuden ja mitättömän virheen prosenttiosuus. Viimeisessä kohdassa tehdään olennaisuuslaskelma haasteltavien vastauksien perusteella ja käydään läpi, kuinka usein olennaisuuslaskelmaan haastateltavien mukaan palataan.

Vertailukohteen valintaan vaikuttavat tekijät

Haastattelun aikana kävi selkeästi ilmi, että tilinpäätöksen käyttäjät määrittelevät mitä vertailukohdetta käytetään. Haastateltavat nimittäin aloittivat olennaisuuden määrittelemisen tilinpäätöksen käyttäjillä eli henkilöillä, jotka tarvitsevat tilinpäätöksessä olevia tietoja. Tilinpäätöksen käyttäjiä ovat haastateltavien mukaan mm. verottaja, omistajat, rahoituslaitokset ja asiakkaat. Tilinpäätöksen käyttäjät määrittelevät mitä vertailukohdetta käytetään.

1M sanoi, että verottaja otetaan aina mukaan tilinpäätöksen käyttäjiin, sillä heitä kiinnostaa kaikkien yhtiöiden verotettava tulos. Verottaja otetaan vain niissä tilanteissa pois, kun verotettavaa tulosta ei ole esimerkiksi kasvuyritysten kohdalla.

Julkisissa osakeyhtiöissä eli pörssi-yhtiöissä pääkäyttäjät ovat yhtiön omistajat eli osakkeenomistajat. Suurinta osaa kiinnostaa tulos, sillä osingon määrä perustuu tulokseen. Osakkeenomistajina on myös analyytikkoja ja muita asiantuntijoita, joita voi kiinnostaa tietty taseen erä. Tulos osingon lisäksi vaikuttaa osakkeen hintaa, sillä osakkeen hintaan vaikuttaa myös yhtiön menestys ja maine. Tällaisessa tilanteessa, kun yksi tilinpäätöksen käyttäjä vaikuttaa moneen asiaan, on silloin hyvä valita kyseinen vertailukohde.

Tulosperustaisia vertailukohteita on haastateltavien mukaan tulos ennen veroja, EBITDA (tulos ennen veroja, poistoja ja korkoja) tai mukautettu tulos ennen veroja ja mukautettu EBITDA. 1A:n ja 1D:n mukaan mukautetulla tarkoitetaan sitä, jos yhtiöllä on kyseisellä tilikaudella kertaluonteisia tapahtumia, jotka eivät ole osa yhtiön liiketoimintaa, jolloin ne tulisi ottaa

pois vertailukohteesta. Kertaluonteisia tapahtumia on heidän mukaansa merkittävät yritys-kaupat, johdannaiset ja osakkeiden myyntivoitot. Esimerkiksi tavallisesti käytettäisiin tulos ennen veroja -vertailukohdetta, mutta tilikaudella on tapahtunut suuri yrityskauppa, olisi vertailukohde tulos ennen veroja ja yrityskauppaa liitännäisiä tapahtumia. FRC:n tutkimuksessa mukautettu tulosperustainen oli usean eri toimialan käytetyin vertailukohde (FRC 2017, 11-13).

1AM ja 2M huomioi, että jos on ulkopuolista velkaa, rahoituslaitokset on hyvä ottaa tilinpäätöksen käyttäjiin mukaan. 1D mainitsi, että olennaisuuden vaikeuteen voi vaikuttaa se, että on pörssiyhtiö, jolla muuten otettaisiin tulosperäinen vertailukohde, mutta yhtiöllä on paljon ulkopuolista velkaa ja kovenanttiehdon raja on pienempi mitä tulosperusteisesta vertailukohteesta tuleva olennaisuus olisi. Tulisi tällöin harkita vertailukohdetta uudestaan ja mahdollisesti valita taseperustainen vertailukohde. Kovenanttiehto tarkoittaen pankin laittamia ehtoja lainan saamiselle, esimerkiksi yrityksen omavaraisuusasteelle on määrätty tietty prosenttiosuus, jos tämä tippuu liian alas tai liian korkealle kovenanttiehto rikkoutuu.

1M toi esille, että vaikka tilinpäätöksen käyttäjät tulee aina ottaa huomioon vertailukohdetta valittaessa, tulee huomioida myös oma pääoma. Oma pääoma on siinä erittäin tärkeä, sillä ”negatiivinen oma pääoma vaikuttaa kauppakisterin merkintään ja vaikuttaa sijoittajiin, myös jos oma pääoma on negatiivinen yhtiölle ei haluta myydä tuotteita.” Negatiivinen pääoma vaikuttaa täten merkittävästi yrityksen toimintaan. 1M:n mukaan usein saatetaan olla tilanteessa, jossa olennaisuus on suurempi kuin oma pääoma on, jolloin olennainen virhe asettaisi oman pääoman negatiiviselle.

Oma pääoma otetaan kuitenkin aina laadullisena tekijänä mukaan tarkastukseen, jolloin kaikki virheet tulisi tutkia. 1D sanoi, että laadullinen tekijä on siitä erilainen, sillä siinä tarkastusraja on 0 eli kaikki mitä tarkastetaan pitäisi selvittää jotka eivät täsmää. Tämä johtuu siitä, että laadullisessa tekijässä olevalla virheellä voi olla suuria vaikutuksia yrityksen toimintaan.

Vertailukohdetta miettiessä tulee 1D:n mukaan myös tarkastella lukuja. Lukujen kautta saa selville minkälainen yhtiö on kyseessä. Lisäksi jos tilinpäätöksen tekijöitä on useita, voi lukujen kautta päätellä mitä tilinpäätöksen käyttäjää kannattaa käyttää. Esimerkiksi jos liikevaihto on 1 miljoonaa ja tase on 40 miljoonaa, niin kuvastaako liikevaihto yritystä tarpeeksi vai tulisiko tässä tapauksessa valita taseen loppusumma. 1AM mainitsi, että useimmiten valitaan suurin vertailukohde, koska liiketoiminta keskittyy siihen kohteeseen.

2M sanoi, että on mahdollista myös valita useita vertailukohteita ja tehdä niistä painotettu keskiarvo, jos käy niin että kaikki harkinnassa olevat vertailukohteet kuvastavat yritystä. Esimerkiksi liikevaihto ja taseen loppusumma olisi 50-50, jolloin vertailukohde laskettaisiin seuraavasti: $(\text{liikevaihto} + \text{taseen loppusumma}) / 2$. On myös tapauksia, jossa on kolme

vertailukohdetta, jotka kaikki kuvastat yhtiötä, kuitenkin yksi kuvastaa hieman enemmän, jolloin painotettu keskiarvo voisi mennä seuraavalla tavalla 60-20-20.

Vertailukohteita on 2AM mukaan liikevaihto, tulosperustainen eli tulos ennen veroja ja muutetut, nettovarallisuus, taseen loppusumma ja oma pääoma. 1D sanoi, että pienissä yrityksissä hän ottaa alustavasti liikevaihdon vertailukohteeksi ja yhtiöön tutustumisen myötä mahdollisesti vaihtaa vertailukohteen sopivammaksi. 1AM:n mukaan liikevaihto sopii erinomaisesti myyntiyhtiöön, sillä liiketoiminta keskittyy liikevaihtoon. Hän kuitenkin sanoi, että tässä tulee ottaa huomioon vertailukohteen vaihtelevuus. Jos liikevaihdossa on paljon vaihtelevuutta, tulee harkita vaihtaako vertailukohdetta vai ottaako vertailukohteeksi usean vuoden keskiarvon, jolloin vaihtelevuus ei vaikuta vertailukohteeseen liikaa.

Toisin sanoen kokonaisolennaisuuden vertailukohde valitaan sen mukaan, kuka on kaikista merkittävin tilinpäätöksen käyttäjä ja peilataan sitä tilinpäätöksen lukuihin. Verottajan kohdalla, sitä ei oteta tilinpäätöksen käyttäjiin mukaan, jos verotettavaa tulosta ei ole. Tämä on mielenkiintoinen löytö ja joka selkeyttää olennaisuuden määrittelyä huomattavasti. Vertailukohde edustaa tilinpäätöksen käyttäjää eli mitä osaa tilinpäätöksestä käyttäjä katsoo eniten. Tämän lisäksi tulee myös katsoa tarkkaan lukuja. Kuten 1AM sanoi liikevaihdon edustaessa tilinpäätöksen käyttäjiä, mutta siellä on paljon vaihtelevuutta, tulisiko vertailukohde vaihtaa. Täten vertailukohteen valintaan vaikuttaa ensisijaisesti tilinpäätöksen käyttäjä ja siten tilinpäätöksen luvut.

Prosentin valinta kokonaisolennaisuuteen

Prosentin valintaan vaikuttavilla tekijöillä haastateltavilla oli samanlaiset näkemykset. Ennen kuin prosentti valitaan, tulee haastateltavien mukaan harkita tekijöitä kuten kontrolliluottamusta, henkilöstömuutoksia, liiketoiminnan kompleksisuutta, yhtiön rahoitusta, aikaisempia virheitä ja johdon halukkuutta korjata niitä, onko tuttu yhtiö ja kuinka suuri yhtiö on kyseessä. 2M sanoi, että prosentin valinnassa harkitaan yhtiön riskisyyttä, mitä riskisimpi yhtiö on kyseessä, sen pienempi prosentti valitaan.

Haastateltavat toivat kaikki esille, että isoissa yhtiöissä kokonaisolennaisuuden prosentti on 1-2 % välillä ja pienissä 5 % tai vähemmän. Prosentin samantyyppiset haastateltavien kesken johtuu yhtiön sisällä olevasta metodologiasta, jota haastateltavat noudattavat. Metodologialla tarkoitetaan yhtiön sääntöjä ja ohjeistuksia.

Haastateltavien mukaan kontrolliluottamus nostaa prosenttia, kuitenkin virheet kontrolleissa laskee prosenttia, sillä tämä lisää riskisyyttä. Yhtiön kompleksisuus laskee prosenttia, varsinkin jos yhtiöllä on paljon monimutkaista kirjanpitoa tai arvionvaraisia eriä, sillä näissä on aina mahdollisuus virheelle. Yhteisön usean vuoden tarkastettavana oleva yhtiö tunnetaan paremmin kuin uusi yhtiö, jolloin prosenttia voi nostaa. Tässä on kuitenkin kääntöpuolensa, jos

yhtiössä on aikaisempina tarkasteluvuosina löytynyt virheellisyyksiä ja yhtiö on ollut haluton korjaamaan niitä, jolloin prosentti laskee. Merkittävät henkilöstömuutokset kirjanpitäjissä tai yhtiön johdossa voi kasvattaa riskiä, jolloin prosentti laskee.

Yhtiön rahoitus 1AM:n mukaan vaikuttaa kokonaisolennaisuuden prosenttiin, jos se tulee yhtiön sisäpuolelta ja konserni on halukas rahoittamaan yhtiötä. Tällaisessa tilanteessa valitaan prosentti suuremmasta päästä, sillä rahoitus on erittäin vakaata. Ulkopuolelta tulevassa rahoituksessa, otetaan huomioon mahdolliset kovenanttiehdot, jotka tekevät rahoituksesta riskisemmän, jolloin prosentti laskee. Lisäksi 1D:n mukaan, jos on kyseessä yksityisomisteinen yhtiö eli yhtiön omistajana on käyttäjä itse, riskisyys on hyvin minimaalinen eli valitaan suurempi prosentti.

Kontrolliluottamuksen saaminen vaatii IT-asiantuntijan kontrollien testaamista 1M:n mukaan. Kontrolliluottamus tarkoittaa tilannetta, jossa tilintarkastaja voi luottaa täysin yhtiön kontrolliin. Tällaiseen ei riitä tilintarkastuksen perinteellinen kontrollin implementointi, josta aikaisemmin on puhuttu. Prosentin valintaan vaikuttaa täten hyvin monet asiat. Yhtiöön tutustuminen on avainasemassa näiden selvittämisessä.

Prosentin tarkkuus oli sama melkein kaikilla haastateltavilla. Haastateltavat suosivat tasaprosentteja, kuitenkin saattoivat käyttää myös yhtä desimaalia, mutta vain puolella prosentilla eli 1,5, 2,5 ja niin edelleen. 1M ei kokenut tarpeen käyttää kahta desimaalia, sillä liian tarkka prosentti ei ole tarpeen eikä tuo lisähyötyä.

1D:n ajatus erosi hieman muihin. Hän laskee kokonaisolennaisuuden jollakin prosentilla, johon hän on päässyt ammatillisen harkinnan kautta, kun hän on harkinnut yllä mainittuja asioita. Tämän jälkeen hän katsoo lukuja ja saattaa liikuttaa prosenttia desimaaleilla ennen kuin olennaisuus näyttää hänelle oikealle. Tähän tapaan vaikuttaa varmasti se, että kyseisellä henkilöllä on usean kymmenen vuoden kokemus, jolloin hän pystyy jo tunnistamaan yhtiölle oikean suuruisen olennaisuuden kokemuksen perusteella.

Prosentin valinta tarkastusolennaisuudelle ja mitättömälle virheelle

Tarkastusolennaisuuden prosenttiin vaikuttaa merkittävästi onko kyseessä listayhtiö vai yksityinen yhtiö. Haastateltavat sanoivat, että yksityisellä yhtiöllä prosentti voi olla enintään 90 % ja julkisessa enintään 80 %. Haastateltavat olivat samaa mieltä siitä, että samoja asioita huomioidaan tarkastusolennaisuuden prosentin valinnassa kuin kokonaisolennaisuuden prosentin. Prosenttiin vaikuttaa täten yhtiön riskisyys.

1AM sanoi, että yhteisön sisällä tulee konsultoida, jos pienet virheet yhdessä ovat 70 % tarkastusolennaisuudesta. Tällöin voidaan harkita, tulisiko olennaisuutta laskea vai pidetäänkö olennaisuus sellaisenaan.

Mitättömässä virheessä haasteltavat olivat samaa mieltä prosentista, joka oli vakio 5 %. Haastateltavat eivät koe, että on tarpeen pienentää mitättömän virheen rajaa tai tiputtaa sitä nolnaan. Nollaprocentti tulee vastaan laadullisissa tekijöissä, kuten mainittu aikaisemmin. Tämä eroaa huomattavasti FRC:n tutkimukseen, jossa vakiona oli käyttää 0-5 % eli tilintarkastajat näissä yhteisöissä ja tarkastelun alla olevissa toimeksiannoissa ovat käyttäneet 5 % lisäksi alempaa (FRC 2017, 15).

Esimerkkilaskelma

Alle on tehty esimerkkilaskelma olennaisuudesta, jossa on käytetty haastattelujen perusteella saatuja tietoja. Yhtiö ja sen luvut ovat täysin keksittyjä. Yhtiönä käytetty yksityistä myyntiyhtiötä. Kokonaisolennaisuus, tarkastusolennaisuus ja mitätön virhe on laskettu käyttäen kertolaskua. Kokonaisolennaisuuden laskussa on kerrottu liikevaihto määritetyllä prosentilla ja tarkastusolennaisuuden ja mitättömän virheen laskussa kerrottu kokonaisolennaisuus määritetyllä prosentilla:

Olennaisuuslaskelma Myynti Oy

Yhtiö on pieni myyntialan yhtiö. Tilinpäätöksen käyttäjiä yhtiöllä on verottaja ja omistajat. Yhtiö ei tällä hetkellä tee verotettavaa tulosta, jonka takia vertailukohteena ei koeta tarpeen käytettävän tulosta ennen veroja. Omistajat ovat kiinnostuneita liikevaihdosta ja tarkkailee sitä kuukausittain. Tarkastettu, ettei liikevaihto vaihtelee oleellisesti tilikausien aikana.

Vertailukohteeksi valitaan liikevaihto.

Liikevaihto
5 000 000 €

Yhtiö on ollut tarkastettavana yhteisössä neljä vuotta, eikä tarkastusvuosina ole havaittu virheitä. Yhtiön rahoitus tulee konsernista ja yhtiössä ei ole tapahtunut muita suuria muutoksia, kuin taloushallinnon henkilöstössä. Tämä kasvattaa riskisyyttä, sillä taloushallinnon henkilöstöllä ei ole kokemusta yhtiöstä.

Lasketaan täten prosenttia 4,5 %:iin viime vuoden 5 %:sta.

Prosentti
4,50 %

Kokonaisolennaisuus
225 000 €

Varmistettu myös, ettei kokonaisolennaisuus ylitä omaa pääomaa. Tarkastusolennaisuuden prosentissa käytetään vakiota 90 % pienille yhtiöille. Lasketaan prosenttia henkilöstömuutoksien takia 85 %.

Tarkastusolennaisuuspro-
sentti
85 %

Tarkastusolennaisuus
191 250 €

Mitättömässä virheessä pidetään vakiona 5 %, ei tarpeen tiputtaa alle 5 %:n

Mitätön virhe -prosentti
5 %

Mitätön virhe
11 250 €

Olennaisuus laskelmana on erittäin yksinkertainen kertolasku. Kuten tietoperustassa mainittu, olennaisuuden luvut pyöristetään mahdollisesti seuraavaan kymmenykseen, sataan tai tuhan-teen, sillä tarkat arvot eivät ole tarpeen. Tässä laskelmassa tuli sopivasti tasalukuja, jolloin pyöristykselle ei nähty tarvetta.

Laskelmaan palataan haastateltavien mukaan aina kun luvut muuttuvat merkittävästi. Tällaisia tilanteita on, kuten tietoperustassa on mainittu, jos suunnitteluvaiheessa on käytetty olennaisuuden laskemisessa edellisen vuoden lukuja. Lukuihin palataan varmistamaan, ovatko luvut muuttuneet merkittävästi edellisestä vuodesta ja vaikuttaako tämä olennaisuuslaskel- massa käytettyihin lukuihin.

Muita tekijöitä on 1D:n mukaan, jos tilikauden aikana on tapahtunut merkittäviä muutoksia markkinatilanteessa tai yhtiön tilanteessa. Tällaisia muutoksia on ollut esimerkiksi 2022 alka- nut Ukrainan sota, joka on vaikuttanut merkittävästi yhtiöihin, joilla on ollut liiketoimintaa Venäjällä. Lisäksi, jos yhtiö on myynyt suuren osan liiketoiminnastaan kesken kauden, tulee olennaisuuslaskelmaan palata ja laskea olennaisuus uudestaan ilman myytyä liiketoimintaa.

Olennaisuuslaskelma on merkittävä osa tarkastusta. Tilintarkastajilla on usein jatkuva yhteys yhtiön johtoon ja aina kun on tiedossa merkittävä muutos yhtiön toimintaan tai ulkopuolisiin vaikutuksiin heijastaa tilintarkastajat sitä tilintarkastukseen ja miten se tulee vaikuttamaan olennaisuuteen.

Haastatteluaihe 2: Virheen mahdollisuus olennaisuuslaskelmassa

Haastateltavat eivät pitäneet virhettä olennaisuuslaskelmassa kovin mahdollisena. Syy tälle oli pääosin se, että useimmiten toimeksiannon kokeneemmat henkilöt tarkastavat olennaisuuslaskelman. Täten olennaisuuslaskelman käy läpi vähintään yhdet tuoreet silmäparit. Virhettä harvoin voi tapahtua. 1AM ja 1D kuitenkin mainitsi, että haastavuuden voi tuoda se, jos mielipiteitä olennaisuudesta on monta ja jos olennaisuuslaskelmassa tehtyjä päätöksiä ei ole perusteltu tarpeeksi hyvin.

2AM:n kohdalla olennaisuuslaskelmassa oli tapahtunut virhe. Olennaisuuslaskelmassa oli käytetty 3,5 % tuloperustaisen vertailukohteen sijaan 3 %:ia omasta pääomasta. Virhe ei vaikuttanut loppujen lopuksi tarkastukseen merkittävästi, sillä olennaisuus laski vain 15 000 euroa ja olennaisuus oli 15 miljoonan luokkaa. Tarkastusta ei ollut tarpeen muuttaa tällaisen virheen takia.

Tähän kulminoituu vahvasti se, että olennaisuuslaskelmaa tehtäessä yhtiöön tutustuminen on erittäin tärkeää. Epävarmuuden tullessa tilinpäätöksen käyttäjistä tai prosentista, kannattaa konsultoida kokeneempia henkilöitä toimeksiannon tai yhteisön sisällä. 1D painotti, että apua saa ja kannattaa kysyä. Sillä olennaisuus on, kuten tässä tutkimuksessa on käsitelty, erittäin tärkeä osa tarkastusta. Olennaisuus on pohja tilintarkastajien lausunnon, johon koko tilintarkastus perustuu.

Vaikka haastateltavat eivät kokeneet virheen mahdollisuutta olennaisuuslaskelmassa suureksi, haastateltavilta pyydettiin kertomaan hypoteettinen tapaus, jos laskelmassa olisi virhe ja tämä huomattaisiin kesken tarkastuksen. Vastaukset jakautuivat kahteen osaan. Virhe, jossa olennaisuus on määritelty suuremmaksi tai virhe, jossa olennaisuus on määritelty alhaisemmaksi.

Alhaisemmalla olennaisuudella tarkoitetaan sitä, kun olennaisuus on määritelty alhaisemmaksi mitä olisi pitänyt. Näin voi käydä, jos on käytetty vahingossa väärää vertailukohdetta. Virhe tarkoittaisi sitä, että sen hetkessä tarkastuksessa tarkastus olisi tehty liian tarkaksi eli työtä olisi tehty liikaa. Tällaisesta virheestä ei 2M:n mukaan tarvitse kertoa asiakkaalle, sillä se ei vaikuta kertomuksen antamiseen, jos virhe huomattaisiin tarkastuksen lopussa. Tämä olisi vain yhtiölle haastava tilanne, sillä toimeksiannon budjetti olisi todennäköisesti ylittynyt virheen takia.

Korkeammalla olennaisuudella tarkoitetaan sitä, että olennaisuus on määritetty liian korkeaksi mitä olisi kuulunut. Tarkastusta ei tällaisessa tapauksessa olisi tehty tarpeeksi tarkaksi. 2M:n mukaan tämä olisi kaikista hirvein tilanne varsinkin, jos tilanne huomattaisiin tarkastuksen lopussa. Tällöin koko tarkastus tulisi katsoa uudella olennaisuudella suunnitteluvaiheesta lähtien. Pahimmassa tapauksessa uusia kontroleja tulisi testata ja eriä tulisi tarkastettavaksi,

joita ei ollut tarkastettu. Tällaisessa tilanteessa kertomusta ei voida antaa, sillä olennaisuus on laskenut sen verran, että tarkastusta tulee tehdä lisää, jotta varmuus tilinpäätöksen oikeellisuudesta saadaan. Tilintarkastajan tulisi kertoa tästä asiakkaalle ja todennäköisyys että asiakas menetettäisiin, on haastateltavien mukaan erittäin suuri.

Tässä vaikuttaa vahvasti virheen suuruus, sillä kuten 2AM:n kohdalla oli käynyt, olennaisuus oli määritelty liian suureksi, mutta ero kahden vertailukohteen välillä oli niin pieni, ettei virhe vaikuttanut tarkastukseen ollenkaan. 1D:n mukaan ainakin sellaisissa tilanteissa, joissa olennaisuus on joko kaksi kertaa liian suuri tai pieni vaikuttaa se olennaisuuteen sen verran, että työtä on tehty joko liikaa tai liian vähän.

Haastatteluaihe 3: Olennaisuus tilintarkastajalle

Tilintarkastajat kuvailivat olennaisuuden tarkoittavan euromääräistä rajaa, joka vaikuttaa tilinpäätöksen käyttäjien mielipiteeseen. Tämä raja määrittää minkälaisen lausunnon tilintarkastaja antaa. Onko tilinpäätös olennaisesti oikein vai onko siellä virheellisyyksiä, jotka antavat tilinpäätöksestä virheellisen kuvan joko tietystä erästä tai koko tilinpäätöksestä. Vastaukset mukailevat hyvin ISA-standardin tarkoitusta olennaisuudesta. Kuten tietoperustassa on mainittu, ISA 320 -standardin mukaan olennaisuus tarkoittaa sellaista virheellisyyttä, joka yksin tai yhdessä voisi kohtuudella odottaa vaikuttavan johdon tai kolmannen osapuolen mielipiteeseen. (IFAC 2020.)

2AM mainitsi, että olennaisuus terminä on tullut hänen kohdallansa ensimmäistä kertaa tilintarkastuksessa vastaan. Haastateltava mainitsi, että kyseinen termi oli kokonaan uusi ja se piti oppia alusta asti. Tämä varmasti pitää monen kohdalla paikkansa, ellei aikaisemmin ole ollut yrityksessä töissä, jossa määritellään olennaisuuden rajat tai jossa on tehty tilintarkastusta. Tilintarkastusyhteisöt ovat täten ensikädessä kouluttamassa olennaisuutta tilintarkastajille.

Tilintarkastajat pitivät olennaisuutta hyvin keskeisenä osana tilintarkastusta. Haastateltavien ensimmäiset vastaukset kysymykseen olennaisuuden tärkeydestä olivat ”Toki pidän tärkeänä”, ”Varsin olennaisena”, ”Sillä on iso rooli”, ”Hyvin tärkeänä” ja ”Tärkein judgementti”. Ensireaktiosta voidaan jo päätellä, että olennaisuudella on tärkeä rooli tilintarkastuksessa.

Syitä olennaisuuden tärkeyteen oli, että lausunnon lopputulos riippuu, miten olennaisuus on määritetty. 1D mainitsi, että olennaisuus on perusta meidän kertomuksellemme, kaikki työ ja arviot mitä tehdään tarkastuksen aikana, perustuu laskettuun olennaisuuteen. Ilman olennaisuuden rajoja, tilintarkastus voisi olla paljon haastavampaa. Olennaisuus helpottaa tilintarkastajien työtä, kun siihen pystyy nojaamaan aina kun päätöksiä esimerkiksi tilintarkastussuunnitelmassa tulee tehdä.

Olenaisuuden tärkeydessä ja tarkoituksessa haastateltavat olivat hyvin samaa mieltä toisensa kanssa. Eroavaisuuksia alkoi tulla, kun haastateltavilta kysyttiin olenaisuuden määrittämisen vaikeudesta. Enemmistö mainitsi, että olenaisuuden määrittäminen on vaikeaa. Kuitenkin 2M:lla ja 1D:lla oli hieman eri näkökulma sen vaikeuteen.

2M mainitsi, että määrittäminen on hänen mielestään helppoa, kun kyseessä on pieni yksityinen yhtiö esimerkiksi holding-yhtiö. Hänen mielestään tällaisessa tapauksessa yritystoiminta on simppeleä, jolloin vertailukohteen valintakin on huomattavasti helpompaa ja voi noudattaa prosentin valinnassa suoraan yhteisön ohjeita eli antaa raja-arvoista korkeimman. Myös jos havaintoja on löytynyt aikaisemmista tarkastuksista, niin tällaisessa tilanteessa prosentin alentaminenkin on helpompaa.

Hän kuitenkin mainitsi, että vaikka olenaisuuden määrittäminen pienessä yksityisessä yhtiössä on helppoa, ei hän voi sanoa samaa konsernista ja pörssi-yhtiöistä. Näissä hänen mielipiteensä oli, että kun sidosryhmiin ja liiketoimintaan alkaa tulla monimutkaisuutta voi hän ymmärtää, että olenaisuuden määrittäminen on hankalaa.

1D:n mielestä olenaisuus on helppoa, jos vertailukohteen valinnan osaa perustella mahdollisimman hyvin, sillä kyseessä on loppujen lopuksi mielipidekysymys. Hän mainitsi, että hankaluutta voi tulla, jos olennainen virheellisyys voi vaikuttaa yhtiön tuloksellisuuteen tai jos lainoilla on tiukat kovenanttiehdot, kuten aikaisemmin mainittu. Tällaiset asiat voivat tuoda haasteellisuutta, kuitenkin yhteisön sisältä voi aina pyytää näihin apua. Yksin ei asian kanssa tarvitse tuskailla.

Kuten 2M mainitsi, pienissä ja yksityisissä yhtiöissä määrittelemine on helppoa ja isoissa pörssi-yhtiöissä hankalaa. Mahdollinen syy vastausten eroavaisuuksiin voi olla millaisia toimeksiantoja haastateltavat tekevät. Kaikki, jotka sanoivat, että määrittäminen on vaikeaa, ovat olleet mukana pörssi-yhtiöiden tarkastuksissa. Heillä on perspektiiviä verrata olenaisuuden määrittämisen vaikeutta pörssi-yhtiöön ja konserniin. Tämä ei kuitenkaan ole vaikuttanut 1D:n vastaukseen, joka myös tarkastaa pörssi-yhtiöitä.

Muita syitä eroavaisuuteen voi löytyä siitä, kuinka usein on laskenut olenaisuuden ja kuinka haasteellisesta yhtiöstä on kyseessä. Lisäksi kokemusvuodet voivat vaikuttaa asiaan, sillä 1D on selkeästi ollut muita kauemmin alalla, ja hänelle on voinut kertyä kokemusvuosien kautta tietoa olenaisuuden määrittämiseen.

6 Johtopäätökset

Tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää miten tilintarkastajat määrittelevät olennaisuuden ja kuinka tärkeänä he sitä pitävät. Pohjustelevana tutkimuskysymyksenä oli pitävätkö tilintarkastajat virhettä mahdollisena olennaisuuslaskelmassa.

Tutkimuksessa selvisi ja selkeni olennaisuuden määrittämisen peruspilarit. Alla koottu olennaisuuden määrittämisen askeleet:

1. Yhtiöön tutustuminen
2. Tilinpäätöksen käyttäjän päättäminen
3. Vertailukohteen valinta
4. Yhtiön riskitason määrittäminen
5. Prosenttiosuuden valinta
6. Kokonaisolennaisuuden laskeminen
7. Tarkastusolennaisuuden prosenttiosuuden määrittäminen
8. Tarkastusolennaisuuden laskeminen
9. Mitättömän virheen (5 %) laskeminen

Kun yllä olevat kohdat ovat valmiina, on olennaisuuslaskelma valmis. Olennaisuuslaskelma sisältäen kokonaisolennaisuuden, tarkastusolennaisuuden ja selvästi mitättömän virheen. Paperilla olennaisuuslaskelman tekeminen ja eri olennaisuuksien määrittämisen voisi ajatella olevan yksinkertaista. Tulee kuitenkin muistaa, että yhtiöillä voi olla useita tilinpäätöksen käyttäjiä tai niiden määrittäminen voi olla haastavaa. Lisäksi riskitason määrittäminen, jos yhtiössä on tapahtunut muutosta tai yhtiö on kokonaan uusi, tulee olemaan vaikeaa.

Haastateltavat eivät kokeneet virheen mahdollisuutta olennaisuuslaskelmassa merkittävän suureksi siitä huolimatta, että yhdellä oli tapahtunut virhe. Hirvein tilanne heidän mukaansa kuitenkin oli se, että olennaisuus olisi määritetty liian suureksi ja tämä huomattaisiin kesken tarkastuksen. Yhden haastateltavan mukaan hän toivoo, ettei tällaista tilannetta pääse ikinä itse kokemaan.

Olennaisuuden määrittämiseen voi käyttää hyvin paljon aikaa, kuitenkin jokaisella yhtiöllä eli tilintarkastusyhteisön näkökulmasta toimeksiannolla, on budjetit, joita tulee noudattaa. Tämä voi tuoda painetta saada olennaisuus tehtyä mahdollisimman nopeasti, sillä kuten tietoperustassa on käyty läpi, olennaisuutta tarvitaan koko tarkastuksen ympäri. Mitä nopeammin olennaisuus on saatavilla, sitä paremmin tarkastus lähtee käyntiin.

Haastateltavat kokivat olennaisuuden tärkeäksi osaksi tilintarkastusta. Samanlaisia näkemyksiä haastateltavilla oli useita, ja tähän voi vaikuttaa yhtiön koulutukset, jossa voidaan painottaa olennaisuuden merkitystä ja itse tilintarkastukset, jossa kokeneimmat painottavat

olennaisuuden tärkeyttä. Myös se, että haastateltavat ovat omien kokemusten kautta huomanneet olennaisuuden tärkeyden tilintarkastustyössä.

Merkittävin erimielisyys oli olennaisuuden laskemisen vaikeudessa. Tässä kahdella haastateltavalla oli näkemys, että olennaisuuden määrittäminen ei ole haastavaa ottaen huomioon yhtiön koon. Kuitenkin muut kokivat sen vaikeaksi, sillä olennaisuuden määrittäminen pohjautuu vahvasti ammatilliseen harkintaan. Erimielisyydet voivat johtua toimeksiannoista, joita haastateltavilla on, sillä vaikeutta peilataan omiin kokemuksiin. Lisäksi kokemusvuodet, sillä kokeineimmalla haastateltavalla, jolla toimeksiannot ovat haastavammasta päästä, hän ei kokenut olennaisuuden määrittämistä hankalaksi.

Haastateltavat olivat hyvin avoimina keskustelemaan olennaisuudesta, mikä helpotti haastatteluaineiston kasaamista. Olennaisuuden määrittämisessä kokemusvuodet ja toimeksiannot, joita pääsee tekemään, tulee vaikuttamaan miten olennaisuuden kokee. Olennaisuuden määrittämisessä ei näe sen haastavaa analyttistä puolta, jos tarkastaa vain pieniä suoraviivaisia yrityksiä. Mitä suurempi yritys on, sen monimutkaisempaa määrittäminen on. Olennaisuuden määrittäminen riippuu loppujen lopuksi siitä, minkälaiset tilinpäätöksen käyttäjät yhtiöllä on (vertailukohde) ja kuinka suuri yhtiö on (prosenttiosuuden raja-arvot). Tämän jälkeen mietitään prosenttiosuuden tarkkuutta, joka heijastuu yhtiön riskisyyteen.

Tutkimus tehtiin yhden tilintarkastusyhteisön sisällä. Laajemman ymmärryksen saamiseksi, voi tutkimusta jatkaa muihin tilintarkastusyhteisöihin. Tämän kautta mahdolliset samanlaisuudet ja erilaisuudet voitaisiin yhdistää mahdollisesti yhteisön koon ja kokemusvuosien mukaan. Haastetta voi tuoda se, kuinka saada usean eri tilintarkastusyhteisön tilintarkastajia haastateltavaksi, sillä haastattelu vie aina työstä pois aikaa.

Toinen mahdollinen tapa jatkaa tutkimusta on katsoa olennaisuuden määrittämistä ESG-raportoinnin kautta eli vastuullisuusraportoinnin kautta. EU:n lainsäädäntö vaatii suuria yhtiöitä ja pörssiyhtiöitä ilmoittamaan tilinpäätöksessään heidän vastuullisuudestaan, jolloin tilintarkastajan tulee varmistaa tiedon oikeellisuus (Euroopan komissio 2023). Haasteen tuo se, että enää ei mitata rahamääriä vaan esimerkiksi päästömääriä, jolloin olennaisuuden määrittäminen katsottaisiin siitä näkökulmasta.

Lähteet

Painetut

Bagshaw, K. & Selwood, J. 2014. Core Auditing Standards for Practitioners. Chichester, England: Wiley.

Braiotta, L., Gazzaway, T., Colson, R. & Ramamoorti, S. 2010. The Audit Committee Handbook. New Jersey, United States: John Wiley & Sons.

Horsmanheimo, P. & Steinerm M-L. 2016. Tilintarkastus - asiakkaan opas. Helsinki, Suomi: Talentum Pro.

Riistama, V. 1999. Tilintarkastuksen teoria ja käytäntö. Porvoo: WSOY.

Tilintarkastuslaki 1141/2015

Tomperi, S. 2018. Tilintarkastus normeista käytäntöön. Keuruu, Suomi: Otavan kirjainpaino Oy.

Vilka, H. 2021. Tutki ja Kehitä. 5. päivitetty painos. Jyväskylä: PS-Kustannus.

Sähköiset

Euroopan komissio. 2023. Auditing of companies' financial statements. Viitattu 3.3.2023. https://finance.ec.europa.eu/capital-markets-union-and-financial-markets/company-reporting-and-auditing/auditing-companies-financial-statements_fi

Euroopan Komissio. 2023. Corporate Sustainability Reporting. Viitattu 29.4.2023. https://finance.ec.europa.eu/capital-markets-union-and-financial-markets/company-reporting-and-auditing/company-reporting/corporate-sustainability-reporting_en

Financial Reporting Council. 2017. Audit Quality Thematic Review Materiality. Viitattu 18.1.2023. [https://www.frc.org.uk/getattachment/4713123b-919c-4ed6-a7a4-869aa9a668f4/Audit-Quality-Thematic-Review-Materiality-\(December-2017\).pdf](https://www.frc.org.uk/getattachment/4713123b-919c-4ed6-a7a4-869aa9a668f4/Audit-Quality-Thematic-Review-Materiality-(December-2017).pdf)

Hoogervors, H. 2017. Making Sense of Materiality. Viitattu 17.3.2023. <https://www.ifac.org/knowledge-gateway/supporting-international-standards/discussion/making-sense-materiality>

International Accounting, Auditing and Ethics Audit and Assurance Faculty. 2017. Materiality in the audit of financial statements. Viitattu 27.4.2023. <https://www.icaew.com/-/media/corporate/files/technical/iaa/materiality-in-the-audit-of-financial-statements.ashx>

IFAC. 2020. Kansainväliset tilintarkastusalan standardit. Viitattu 20.4.2023.

https://www.ifac.org/system/files/publications/files/2020-IAASB-Handbook_Volume-1_Finnish_Secure_0.pdf

Lakka, P. 2023. Tässä on eduskuntavaalien tulos, kun kaikki äännet on laskettu: Kokoomus ykkönen, perussuomalaiset toinen ja SDP kolmas. Viitattu 8.4.2023. <https://yle.fi/a/74-20025500>

Patentti- ja rekisterihallitus. 2021. PIE-tilintarkastustoimeksiantoja koskevat havainnot. Viitattu 15.3.2023. https://www.prh.fi/fi/tilintarkastusvalvonta/tilintarkastusvalvonta/laaduntarkastuksen_vuosiraportit/laaduntarkastuksen_vuosiraportti_2020/eu-asetuksen_5372014_perusteella_annettavat_kootut_tiedot/pie-tilintarkastustoimeksiantoja_koskevat_havainnot_0.html

Kuviot

Kuvio 5-1: Olennaisuuslaskelman prosessi	27
--	----

Taulukot

Taulukko 3-1: Vertailukohteiden prosenttiosuuksia	16
Taulukko 4-1: Haastateltavien tiedot	25

Liitteet

Liite 1: Haastattelukysymykset	42
--------------------------------------	----

Liite 1: Haastattelukysymykset

Opinnäytetyön haastattelukysymykset

Olenaisuuslaskelma

Miten aloitat olenaisuuden määrittämisen suunnittelussa ja miten se eroaa muihin tilintarkastuksen vaiheisiin?

Mitä tekijöitä otat huomioon vertailukohteiden valinnassa ja miksi?

Miten valitset käytettävän vertailukohteen?

Miten päätät kokonaisolennaisuuden vertailukohteen prosentin? (ISA-standardi antaa raja-arvot)

Käytätkö desimaaleja vai onko olenaisuusprosentti aina tasaluku?

Mitä otat huomioon tarkastusolennaisuuden ja mitättömän virheen prosentin valinnassa?

Mitkä tekijät vaikuttavat siihen, että olenaisuuslaskelmaan joudutaan palamaan sen jälkeen, kun se on tehty?

Virheen mahdollisuus

Kuinka mahdollisena pidät virhettä olenaisuuslaskelmassa?

Miten virhe vaikuttaa tilintarkastukseen, jos tarkastus on jo alkanut?

Olenaisuus tilintarkastajalle

Voitko kertoa omin sanoin mitä olenaisuus tarkoittaa?

Miten tärkeänä pidät olenaisuutta tilintarkastuksessa?

Mikä tekee olenaisuudesta tärkeän?

Onko olenaisuuden määrittäminen sinusta vaikeaa/hankalaa? Miksi?